

Za konec tedna

Sobotna priloga Dela

Iz vsebine

VIKTOR SIREC
»POKOPALIŠČE« ZA SMETI
Beograjska panorama

EVGEN BERGANT
VERA NIKOLIĆ
Portret tedna

TIT DOBERSEK
KOBRA KAŽE ZOBE
Sudanski jug

NEVARNOST NACIONALIZMA
Drugi o nas

DUSAN ĐOLINAR
POTRES BREZ KONCA
Dolarska kriza

IVAN FRANKO
KAJ MORA UPOŠTEVATI
NAŠA VOJNA DOKTRINA
Ob 30-letnici vstaje

JANEZ MESESNEL
ZRCALO VELIKANA
Monografija Marija Preglja

TONE KNEZ
NOVOMEŠKA DAVNINA
Pred reprezentativno razstavo

DR. NIKO KURET
SRCE IZ LECTA
Peklici, ki izumirajo

MED NOVI MI KNJIGAMI
TOMAZ KSELA
PRI ČUŠU NA ŽENIKU
Domača reportaža

DRAGAN BARTOLOVIĆ
SPOROČILA NEKE BROŠURE
Z VISOKO NAKLADO
Verski obred ali političanski oder

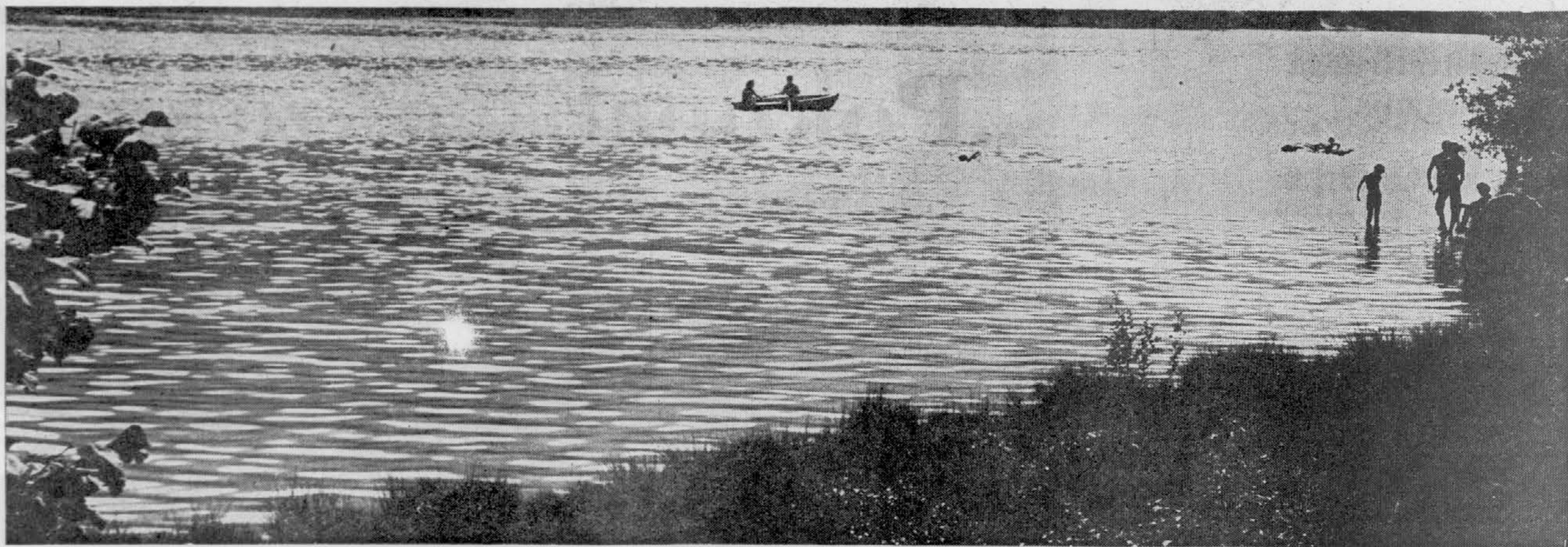
DRAGO KRALJ
VROČE MOSTARSKO
POLETJE
Visti

FRANCE MIHALOVIĆAN
KMETJE NE BI HOTELI
ZACETI »NA SVOJE«
S počitnic na Češkoslovaškem

SVETOZAR VUKMANOVIĆ
TISKARNE NISO PRIPELJALI
Odkloni iz drugega dela avtorjevih Spominov

MATJAZ ŽIGON
FIRBCI
Crtica

DR. BORIS KUHAJ
LJUDJE OB REKI UBANGUI
S potovanja v Centralno afriško republiko

TIHOMIR PINTER: JEZERO

Investicije

„Sveto dejanje“ je kot mačka v vreči

Nepokrite investicije v Jugoslaviji znašajo blizu 2,5 milijarde dinarjev

Izmed toliko in toliko sto pa tudi tisoč podjetij po vsej Jugoslaviji je mnogo takšnih, ki so svoje najboljše strokovnjake, organizatorje in voditelje zaposlile ne v razvojni, ekonomsko-komercialni in drugih delih, ampak v iskanju možnosti, kako vsak mesec izplačati osebne dohodek zaposlenim. Kot da živimo od danes do jutri, ker je strašilo pomanjkanja sredstev za osebne dohodek stalno navzoče. Kako to in zakaj? To se dogaja tudi v podjetjih, ki proizvajajo več in ki, kar je pomembnejše, svojih izdelkov ne kopičijo v zalogah, ampak jih prodajajo na domačem ali tujem trgu. Odgovori na to v običajnih, vendar precej nemih oblikah so: to je zaradi rastoče nelikvidnosti, nelikvidnost pa je posledica nepokritih investicij, nepokritih izgub, obremenitve gospodarstva za proračune nad »famoznih« 10,8 odstotkov, kolikor jih je predvidel naš slavni stabilizacijski program v letu 1971.

nesel nove težave, kar je bilo zavestno sprejeto: primanjkljaj v tej neproračunski bilanci znaša, kot vemo, približno 3,2 milijarde novih dinarjev, od tega je največja postavka za predvidene, planirane, začete, vendar nepokrite investicije. Mesec minevalo in bližajo se napovedane jesenske razprave, v republikah pa se mučijo, kako predvidene, prevzete, vendar manjkajoče milijarde najti, da ne bi izvedli selekcij začetnih investicij in da rokov ne bi preložili. Od tod spihajo vetrovni največjih težav, ki so v zvezi z nelikvidnostjo, s problematiko izplačila osebnih dohodkov, kot tudi s stalnim tekočim angažiranjem in izčrpanjem ljudi in ekip: kako najti sredstva za osebne dohodek.

Banke

V središču pozornosti so poslovne banke, ki so tarča kritike, pa tudi pred velikim izpustom, saj nanje kažejo s prstom, ko je treba najti sredstva za delavske plače. »Banke se zdaj vedejo administrativno«, je mnenje sredo povedal predstavnik srbskega sindikata in dodal: »Za« je 2 + 2 = 4, to pa je nesprejemljivo!«

Ko že govorimo o bankah, omenimo tisto, kaj se je zgodilo (in še zmeraj se dogaja) v Splitu, saj je imela stara zvezna vlada protikoncu julija priložnost proučiti »primere splitske investicijsko-komercialne banke. Treba je takoj povedati, da je znana splitska banka postala primere za razpravo v zvezni vladi zato, ker je imela »normalno kreditno ekspanzijo, ker je leto prekoračila svojo določeno devizno kvoto zadožitve v tujini za približno 20 milijonov dolarjev, s tem pa je spravila Narodno banko Jugoslavije v neugoden položaj. Za 310 milijonov dolarjev posojil je prekoračila investicije. Pri jugoslavinski javnosti pa zaradi tega niso (povsem opravi-

čeno) delali afer in se vznemirjali, saj se je splitski banki zgodilo tisto, kar se dogaja (v miniaturo) v vsej Jugoslaviji: prekoračitve bilanc, v investicijah in drugod, potem pa pripravili sanacijski program. Na nedav-

med pojasnil naših težav v razvoju, med katerimi so na častnem mestu investicije: nepokrite investicije, čezmerne investicije, investicije brez učinka, investicije brez konca...

PODATKI SDK O SKUPNIH INVESTICIJAH V OSNOVNA SREDSTVA PO SOCIALISTIČNIH REPUBLIKAH OD LETA 1965 DO LETA 1970

Leta 1965 je bilo v Jugoslaviji investiranih v osnovna sredstva 19.150 milijonov novih dinarjev, od tega je gospodarstvo sodelovalo z 12.462 milijoni, negospodarstvo pa s 6.688 milijoni. Po republikah so podatki naslednji: v BiH je bilo 2.473 milijonov, Crni gori 578, Hrvaški 4.457 milijonov, Sloveniji 2.805 in Srbiji 7.013 milijonov dinarjev.

Leta 1966: skupne investicije v SFRJ v osnovna sredstva 21.162, (gospodarstvo 14.773, negospodarstvo 6.389). Republike: BiH 2.764, Crna gora 515, Hrvaška 4.768, Makedonija 2.019, Slovenija 2.646, Srbija 8.450.

Leta 1967: skupno SFRJ: 19.898 (gospodarstvo 14.814, negospodarstvo 5.084). Republike: BiH 2.212, Crna gora 534, Hrvaška 4.573, Makedonija 2.048, Slovenija 2.675, Srbija 7.856.

Leta 1968: skupno SFRJ: 25.242 (gospodarstvo 18.657, negospodarstvo 6.585). Republike: BiH 3.051, Crna gora 643, Hrvaška 5.412, Makedonija 2.319, Slovenija 3.293, Srbija 10.524.

Leta 1969: skupno SFRJ 29.060 (gospodarstvo 21.456, negospodarstvo 7.604). Republike: BiH 3.180, Crna gora 954, Hrvaška 6.704, Makedonija 2.615, Slovenija 3.947, Srbija 11.660.

Leta 1970: SFRJ 38.457 (gospodarstvo 27.558, negospodarstvo 10.899). Republike: BiH 4.728, Crna gora 1.324, Hrvaška 9.698, Makedonija 3.027, Slovenija 5.799, Srbija 13.881 milijonov novih dinarjev.

ni izredni skupščini so ugotavljali: kako, kdaj in iz katerih sredstev bodo nadomestili tisto, kar so porabili zunaj okvirov možnosti.

Primer iz Splita je poučen po marsičem in izplača se seznaniti s tem, da bi po bližnji pogledal v oči pojavom »permanentnih socializacij«, podružbljanju izgub pa tudi pojavom — »privatizacij« dobička, bussinessa, dobrih rezultatov, saj je to eno iz-

Zato se vprašamo, s kolikšno realnostjo lahko gledamo v oči, ko v prizadevanjih za stabilizacijo s prstom kažemo na prevleke investicije? Ali je naš problem v tem, da so investicije neučinkovite, premalo učinkovite in ne samo — nepokrite?

Razvoj

To vprašanje pride samo po sebi za vsakega, če količnik ve o ekonomiji, še zlasti če pozna slovitto Markovo pravilo, ki v svojem kapitalnem delu poasnjuje: da je razširjena reprodukcija (investicije) sveto dejanje in prihodnost vsake družbe.

Naša prizadevanja razvojne narave so znana. Zdi pa se, da je to »sveto dejanje« gospodarski prestop, za kar so predvidene kazni. Lani je služba družbenega knjigovodstva poslala 662 prijavi proti investitorjem in izvajalcem del zaradi kršenja predpisov o investiranju. Mi imamo tudi predpise zoper kršenje predpisov, ki pa so se izkazali kot neučinkoviti. Zaradi nezagotovljenih sredstev je bilo vloženih 279 prijavi javnih tožilstvom, vendar se prijave bodisi zavrnejo, odložijo, ali pa se podjebem in investitorjem izrečejo simbolične kazni, ki jih plačajo iz predvidenih nepokritih investicij. Samo lani 304 investitorji niso zagotovili potrebnih sredstev (v infrastrukturnih objektih — elektranah, v črni in barvni metalurgiji). Lani je ostalo nepokritih 1195 milijonov dinarjev investicij izvajalcev del, za katere so banke izdale jamstva, medtem ko so 31. decembra lani družbenopolitične skupnosti kot investitorji dolgovale izvajalcem del 19.329 milijonov dinarjev (24 odstotkov od skupnih predračunskih vrednosti vseh investicij v SFRJ).

Razvojne težave se tako kopičijo, včasih vse to okrog investicij dobiva prevladno gledališče, ker se pozabljajo, da smo v minulih nekaj letih vlagali v objekte, predvsem na nerazvitih območjih, ki bodo šela da ali savih. Eno izmed razvojnih temeljnih vprašanj je zakaj imajo visoke naložbe ma hen sežaj? Zakaj se vsak v svojem investicijskem in človeškem okolju ni predvsem usmeril k svojemu razvoju, k svoji materialni in človeški moči? V tej luči bi laže razreševali problem investicij in ne bi bilo, ali pa bi bilo mnogo manj mačkov v žaklju in povodov, da se za svoje neznanje in napake krivda zvrne na druga: na banko, na regijo, na sistem.

(Nadaljevanje na 14. strani)

ZDRAVKO ILIČ

Aktualne teme

Konec administrativnega posega

Samoupravno sporazumevanje o delitvi dohodka in osebnih dohodkov

Nekajletna prizadevanja za ureditev vprašan delitve dohodka, ki so potekala v Sloveniji z različno intenzivnostjo, so prav v tekočem letu obrodila sadove, saj je bilo pravno urejeno samoupravno sporazumevanje in družbeno dogovarjanje o delitvi dohodka in osebnih dohodkov. Prav sedaj smo v skupnem obdobju, v katerem naj bi verificirali samoupravne sporazume, ki so jih že v največ primerih pripravile delovne organizacije, kar naj bi pomenilo konec obdobja administrativnega poseganja na področje tako pomembne družbeno-ekonomske kategorije, kot je delitev dohodka. Veljati naj bi začel samoupravni red, za katerega so se odločile in dogovorile delovne organizacije same v okviru posameznih grupacij tako na področju gospodarstva kot tudi na področju družbenih dejavnosti.

Kakšna naj bo politika delitve dohodka?

Smo v obdobju načrtovanja razvoja za naslednje srednjeročno obdobje in sredi naporov za doseg višje stopnje stabilnosti, zato je v veliki meri odvisno od cilja, ki jih bomo izoblikovali tako v Jugoslaviji kot tudi v Sloveniji do vprašan globalne delitve dohodka in njihovega uveljavljanja, kako hitro bomo realizirali temeljne cilje reforme. V srednjeročnem planu Jugoslavije za obdobje od 1966. do 1970. leta je bilo sprejeto stališče, naj rastejo osebni dohodki in življenjska raven hitreje od rasti narodnega dohodka, kar naj bi dosegli ob ugotovitvi dokaj visoke gospodarske rasti s povečano učinkovitostjo gospodarjenja in postopnim zmanjševanjem drugih oblik porabe, predvsem proračunskega značaja. Vendar so bile tendence rasti osebnih dohodkov v minulem petletnem obdobju bolj uspešne glede na gibanje gospodarskih rezultatov kot tudi v razmerju na predvidena razmerja v srednjeročnem planu. S srednjeročnim planom razvoja Jugoslavije je bilo predvideno, naj se za vsak odstotkovni oen rasti narodnega dohodka povečujejo osebni dohodki iz delovnega razmerja za 1,3 odstotkovnega poena Dejansko pa se je v omenjenem obdobju za vsak odstotkovni poen rasti narodnega dohodka, obračunane po stalnih cenah, povečala masa realnih osebnih dohodkov iz delovnega razmerja za 1,4 odstotkovnega poena. To praktično pomeni, da je bil porast realnih osebnih dohodkov za 10 odstotkovnih poenov višji glede na planška predvidevanja. Nazorno nam pokažejo

razmerja med realnimi osebnimi dohodki in protivodnostjo dela podatki, ki jih je objavil zvezni zavod za statistiko v delovnem dokumentu št. 19 z dne 21. 5. 1971. Iz podatkov izhaja, da so naraščali realni osebni dohodki v Jugoslaviji v omenjenem obdobju za 7,4 odstotka, medtem ko je naraščala proizvodnost (dohodek na zaposlenega po cenah iz leta 1969) za 4,9 odstotka, kar pomeni, da je bila stopnja rasti proizvodnosti v Jugoslaviji za 2,5 odstotkovnega poena nižja od stopnje rasti realnih osebnih dohodkov.

Podatki za posamezne republike nam kažejo zelo zanimivo sliko. Tako je bila na primer razlika v Bosni in Hercegovini med realnimi osebnimi dohodki in proizvodnostjo 2,3, v Hrvaški 0,8, v Crni gori 3,8 v Makedoniji 2,7, v Sloveniji 0,3 in v Srbiji 3,3. Iz tega je razvidno, da je bila stopnja rasti realnih osebnih dohodkov v vseh republikah hitrejša v razmerju do gibanja proizvodnosti. Stopnje rasti realnih osebnih dohodkov so se gibale v razponu od 5,3 — 7,7 medtem ko so se stopnje rasti proizvodnosti gibale v razponu od 2,6 — 8,1.

Gornji podatki nam pravzaprav kažejo različno stopnjo razvitosti posameznih republik pa tudi razmerje do vprašan delitve narodnega dohodka, kar nam potrjuje dejstvo, da bi bilo nemogoče izdelati za Jugoslavijo kot celoto enoten sistem usmerjanja delitve dohodka in osebnih dohodkov. Zato je ta naloga tudi postavljena pred republiko, tako da napravi vsak red v svoji hiši, vendar bo potrebno v okviru Jugoslavije kot celote le sprejeti v srednjeročnem planu določene skupne okvire, ki bodo zagotavljali stabilnejša gospodarska gibanja na emotnem jugoslovanskem tržišču.

Za lažje razumevanje potreb po višji stopnji stabilnosti in nujnosti skladneje politike delitve v Jugoslaviji v bodoče je

Osebnih dohodki niso edini vir nestabilnosti v gospodarstvu, vendar zelo pomembni, v kolikor presegajo dejanske možnosti izplačevanja, kar pomeni, da je produktivnost dela znatno nižja od izplačanih osebnih dohodkov, oziroma od njihove realne vrednosti. V zadnjem obdobju je prevladalo mnenje tako v Sloveniji kot tudi v Jugoslaviji, da je najnujno potrebno na tem področju upoštevati določene družbene norme ter se njim podrediti in skupnem nte resu za doseganje večje stopnje stabilnosti pa tudi za odpravljanje ekscesov, ki na tem področju nastajajo. Pomembnost vplivanja in usmerjanja delitve osebnih dohodkov je tudi v tem, ker so na osebne dohodke vezani prispevki za proračunsko, oziroma družbeno porabo, kar pomeni, da se pričnanje napori za stabilizacijo in za uokvirjanje družbene porabe že s delitvijo v gospodarskih delovnih organizacijah.

Zelo nespametno bi ravnali, če bi sedanje limitiranje porasta osebnih dohodkov, ki je določeno na podlagi zveznega zakona na 11 odstotkov v primerjavi z lanskim letom, nadomestili s čokaj liberalnim sistemom delitve, ki bi nas v kratkem obdobju lahko ponovno postavil pred dejstvo, da nismo sposobni samoupravno urejati tako pomembnega družbeno-ekonomskega vprašanja in da mora za ponovno vpostavitve ravnoteže med ponudbo in povpraševanjem poseči država, kar bi v bistvu razrednotilo prizadevanja delovnih in družbenopolitičnih organizacij ter samo upravnih skupnosti v naporih za samoupravno urejanje delitve. Prvo obdobje priprav na sporazume je nekoliko pod vtisom navorov za njihovo čimhitrejši sprejem oziroma verifikacijo, da bi v gospodarstvu odpravili sedanje nenormalno stanje, ki ne more več dolgo trajati.

Konec administrativnega poseganja

Nadaljevanje s 13. str.

stavišajo solidno podlago za skladnejši gospodarski in družbeni razvoj vse Jugoslavije.

Kaj lahko pričakujemo?

Vsak sporazum zase ne bo mogel rešiti zgoraj navedenih vprašanj, zato bo področje globalne delitve narodnega dohodka in njegove usmerjenosti še naprej ostala ena pomembnih nalog družbeno-političnih skupnosti, tako federacije kot republik, vendar pa lahko pomenijo vsi samoupravni sporazumi skupaj učinkovitejše in normalnejše usmerjanje procesov ter razmerij na področju delitve.

Njihov pomen pa je tudi v usklajevanju in obsejnejšem vrednotenju posameznih vrst del ter odpravljanju nepravilnih razlik. Analiza dosedanjega stanja nam kaže, da so bila amata nesorazmerja pri nagrajevanju med podobnimi delovnimi mesti, znanjem, sposobnostjo in učinkovitostjo dela med delovnimi organizacijami, panogami oziroma področji družbenih dejavnosti.

Rešitve v samoupravnih sporazumih nam ne bodo še jutri dale vseh rezultatov, potrebno bo daljše obdobje, da bomo lahko realneje vrednotili vlogo in mesto posamezne panoge, grupacije oziroma dejavnosti v našem gospodarskem in družbenem razvoju ter ji dali ustrezno mesto tudi v delitvi dohodka.

Op medsebojnem primerjanju produktivnosti ter uspešnosti gospodarjenja znotraj posamezne grupacije nujno prihaja do jasnejšega odkrivanja vzrokov, zakaj posamezne delovne organizacije zaostajajo in zakaj druge hitreje napredujejo. Običajno omejenе razlike niso odvisne od sunajih elementov, temveč predvsem od uspešnosti gospodarjenja, od sodobne organizacije, modernih proizvodnih naprav in drugih faktorjev. V primeru, ko so delovne organizacije na repu produktivnosti in posameznih grupacijah, je že podan signal, da je treba nekaj storiti. To nam rabi kot opozorilo, da v taki delovni organizaciji nekaj ni v redu — morda v vodilnih kadri ali s čim drugim.

Podpisana družbena dogovora dajeja tudi možnost, da bi postopno odpravili razlike pri vrednotenju dela med gospodarstvom in tako imenovano negospodarsko sfero, saj priznavajo za podlago za delitev dohodka in osebnih dohodkov predvsem višino dela, znanje in prizadevnost, gospodarske dosežke, oziroma izvajanje programov, kar bo omogočilo, da bo vse manj prepričevanja o pomembnosti ene ali druge sfere, kar naj bi tudi strnilo prizadevanja v celoto, ki naj bi skupno delovala za hitrejši razvoj družbe. Izdelava in sprejemanje ter potrjevanje samoupravnih sporazumov se zdaleč ne predstavljajo samo shranjevanje potrebnih podatkov, ker izpopolnjevanja ustreznih obrazcev, temveč je to v bistvu priložnost za pretresanje vrste odprtih vprašanj gospodarjenja v delovnih organizacijah. Prav tako se sedaj celoviteje oblikujejo moralne norme delitve.

Dolgoročnijsi element družbenega usmerjanja delitve dohodka in osebnih dohodkov je tudi prispevek k oblikovanju politike nadaljnjega razvoja republike glede pospeševanja posameznih dejavnosti na primer ali bomo razvijali kapitalno ali delovne intenzivne panoge, ali bomo modernizirali delovne organizacije, ki zaostajajo za splošnim razvojem, ali bomo hitreje gradili nove tovarne, oziroma vlagali sredstva v modernizacijo populativnih dejavnosti, ki imajo večje možnosti za povečanje narodnega dohodka itd.

To so nekatere dileme, ki se bodo jasneje očitovale ob analizi samoupravnih sporazumov, aštati pa ob primerjavi intencij politike delitve z dolgoročnojsi usmeritvijo posameznih gospodarskih dejavnosti. Zato bo pregled gospodarskega položaja posameznih delovnih organizacij grupacij, pa tudi delovnih mest zaposlenih pokazal, v kakšnem položaju je kdo, kako si je morda posamezna delovna organizacija ali grupacija doslej neupravičeno pridobila izjemen položaj, ki ga ima, in kako so druge zlasti delovne intenzivne dejavnosti zaostajale in dajale družbi večji delež kot drugi. Zato ne smemo biti preveč nestrjni, če se nam bodo pokazale še kakšne nepopolnosti in izdelavi samoupravnih sporazumov, nasprotno, to nam le potrjuje ugotovitev, da postajajo omejeni problemi naša vsakodnevna skrba.

Izkušnje, ki jih imajo na tem področju po svetu, nam lahko v marsičem koristijo, vendar jih ne moremo poenostavno prenašati v našo prakso. Razviti moramo lastno filozofijo pa tudi instrumentarij delitve dohodka in osebnih dohodkov za njihovo usmerjanje, da bomo ob stabilnejšem razvoju dosegli skladnejša razmerja med posameznimi dejavnostmi in tako hitreje napredovali.

Delitev je treba natančno proučevati

Ze samo nakazana vprašanja potrjujejo ugotovitev, da se ni mogoče ved samo občasno letovati zapletenih političnih in strokovnih vprašanj delitve, temveč jih je treba stalno proučevati in na podlagi ugotovitev posredovati predloge samoupravni praksi, družbenopolitičnim skupnostim in političnim organizacijam.

Zato je na zadnji seji izvršni svet skupščine SRS ob soglasju republiškega sveta zveze sindikatov Slovenije in gospodarske zbornice sprejel sklep o ustanovitvi zavoda za proučevanje omejenih vprašanj. Naloga zavoda bi bila predvsem v proučevanju delitve dohodka in osebnih dohodkov v delovnih organizacijah, delitvenih in drugih razmerij, ki na podlagi dela in delitve nastajajo v delovnih skupnostih, samoupravnih sporazumov, družbenih dogovorov in splošnih aktov, s katerimi so urejena ta razmerja, ter da bi s svojimi izsledki sodeloval s pristojnimi državnimi organi in družbenopolitičnimi in samoupravnimi organizacijami.

Zavod naj bi začel delovati že letošnjo jesen, kar bo zahtevalo še samo deljstvo, da bo v tem času sprejetih večina samoupravnih sporazumov, ki bodo stalno odpirali nova vprašanja, ki jih bo treba poglobljeno proučevati in nanje dajati odgovore. Zato bo zavod analitično spremljal potek delitve dohodka in osebnih dohodkov, proučeval razmerja in gibanja, ki nastajajo pri delitvi, ekonomske, sociološke, pravne in druge vrste teh razmerij in gibanj. Prav tako bo nujno nekatera temeljna vprašanja tudi znanstveno preveriti, saj bo je tako mogoče sedanjim sistem uspešno dograjevati.

IVAN LAFAJNE

Pravijo, da so udeleženci svetovnega kongresa urbanistov pohvalili beograjsko snago. Gostitelji pa niso prepričani, če to ni bila samo vlnudnost ali pa le pogled na strogo središče mesta. Poznavalci namreč vedo, da snaga v Beogradu ni ravno najbolj očitna stvar. Ulice pogosto in redno nesnažijo prevozniki gradbenih pripomočkov in tudi drugi, ki ne spoštujejo prometnih pravil in sejejo s prenapolnjenih kamionov vsakovrstno nesnago.

Velika nevednost so tudi premnogi kioskci za sladoled, pijsce, hrenovke akociocov, in podobne prigizke. Okrog letah je vedno mnogo papirja, drobtin, praznih papirnatih čas in drugih odpadkov. Zgovoren je podatek, da je na Terazijah samo na 150 m 30 takšnih kioskov. Okrog njih ali pa kar vsepovsod po ulicah pa je veliko raznih lepakov, ki jih malomarni organizatorji prireditvev nalepijo včasih tudi kar na fasade stanovanjskih in drugih poslopij.

Množica avtomobilov, parkiranih na obeh straneh ulic, zlasti če so le-te tesne, onemogoča čiščenje, delavci pa so pri tem opravku celo v nevarnosti, da jih lastniki vozil, če jih oškrope, ne napadejo s steklenicami ali čim drugim, kar jim je pri roki. Težave imajo tudi s prenapolnjenimi posodami smetja, do katerih često ne pridejo, ker so vhodni v hiše zaprti, in tako naprej.

Le podjetja za snago grozijo, da bodo prikazali o vsem tem film v barvah, ki ga bodo poudarili televiziji, pa menda ne za Novo leto, ko le-ta začne z barvnim programom? Sicer pa so Beograjčani za vsak dotip.

Vse to pa še ni tako hudo, kot ono z navliako ob Donavi, ki je usmradila naselje na Karaburni, ki ima kakih 30.000 prebivalcev. Tam namreč odlagajo 10.000 ton odpadkov in smeti na dan; kako to dišiš, je menda vsakomur jasno. To odlagalisce že tako tesno, da ga bodo lahko uporabljali še kakšne dve leti, potem pa bodo morali imeti že pokopališče za smeti v moderni varianti, nekakšen krematorij. Pa ne vedo, kje naj bi ga zgradili. Predlagajo Zemun, pa je predaleč in predrag. Zato so za kurjenje smeti pri toplani ob Savi v Novem Beogradu, morda, da je 70 odst. smeti uporabnih za gretje oziroma toplarni.

To apokaliptično bo stalo po sedanjih cenah okrog 20 milijonov starih dinarjev. O njem bodo odločili urbanisti in mestna skupščina.

Veliko in premalo zelenja

Čprav je za prebivalce Novega Beograda in podobnih novih naselij glavnega mesta dovolj zelenja, cvetlic in dreve v bližnji okolici, so v središču mesta, prveokrog brez vsega tega in se zdijo ljudem kot Sahara. Sicer je tudi Novi Beograd obdan s sahariskim podnebjem, zaradi gola peska na bodočih gradbiščih in udarov vročine, toda to je prehodno, medtem ko središče mesta dejansko izgublja zelenje. Lani so se zgubili v rekonstrukciji mesta štirje parki, letos ali k letu pa bodo posekali prelep drevored Ulice kneza Miloša, ker jo bodo razširili, in tako bo šlo nemara še naprej. Medtem ko vnovih naselij zelenje zanemarjajo, ne urejajo tudi tistih površin v mestu, ki bi jih lahko poselelili s travo in z grmičjem.

In tako se je zgodilo, da so Beograjčani sopesni pokazali s prstom na Ljubljano, češ v tem mestu imajo ljudje na voljo po 200 kvadratnih metrov zelenja in parkov, mi pa komaj 66,3 kv. m na prebivalca in še od tega je le 7,3 kv. m urejenih in primernih za počitek ali sprehod. Beograjčani tudi sicer cenijo Slovenijo kot kosček sveta, ki je ves podoben parku, ki da je ves urejen in ga vsi spoštujejo in varujejo v primerjavi z beograjskimi 49 parki, ki so pogosto polni papirja in smeti in kjer otroci trgajo cvetje in teptajo travo, ker se ogledujejo po odraslih.

V Beogradu je razen parkov še 302 km drevoredov, ki nimajo kdove kako zanesljive bodočnosti, in 43 cvetličnih in drugih nasadov. Ima pa Beograd pravcate nacionalne parke, neverjetna izletišča na Kosutnjaku, Zvezdari, Adi ciganki, Avali in drugje, ki pa niso v sklopu podjetja, ki skrbi za zelenico v mestu, temveč mestnega gozdarskega podjetja in še vedno niso dovolj iskoriščena.

Napovedujejo, da bodo do 1975. leta dobili za urejanje teh zadev 123 milijonov dinarjev in da bodo ta denar porabili za drzneje urejanje zelenic v mestu in za pozgodovanje njegove okolice.

Vse to je pomembno, ker večina Beograjčanov nima denarja, da bi odhajala na dopust zunaj kraja prebivanja in bi si rada privoščila izlete okrog mesta, kjer je izletniški mest v bližini mesta tako malo.

Podjetje za mestne zelenice pa se trudi, da bi pomagalo prebivalcem pripravi mesto zunanost. V novem Beogradu, Sunicah in drugih novih naseljih so poslopija z balkoni, ki bi jih kazalo okrasiti s cvetjem. To je želja, ki se ujema z željami prebivalcev, katerim pa manjka nasvetov, ker je treba cvetje negovati.

Podzemlje se razširja

Kadar govorimo o podzemlju v velikem mestu, mislimo na prenesen pomen besede. Tokrat o tem ni govora, temveč o dajstvu, da dosedanje podzemne prehode za pešce in druge prostore te vrste dopolnjujejo tudi načrti za podzemno gradnjo trgovin, servisov, restavracij in podobnega. Dosedanjim že znanim načrtom lahko pristojno gradnjo treh velikih in modernih blagovnic in sicer na Terazijah (s Srbija-teiske, v Makedonski ulici na robu Trga republike »Centrostekste« in na Trgu Dimitrija Tucovića, kjer investitor še ni znan.

Najmodernejša bo blagovnica na Terazijah, ki bo pod zemljo povezana s Bulvarjem revolucije, Balkansko ulico in Terazijami, pa tudi skoz podhod restavracije Atina. Poleg prodajnih prostorov bodo restavracija, bari, garaže, skladišča, servisi itd.

Nadstropje pod Balkansko ulico bo imelo 2.800 kv. m prostora površine za razno opremo za klimatizacijo lpd., kar bo potrebno poslopiju. Na ravni Balkanske ulice bo prav toliko površine prostorov za samopostrežbo, skladišča in drugo. Za 40

Beograjska panorama

„Pokopališče“ za smeti

Tokrat kratek pogled v zunanost našega glavnega mesta

svojim delom na Trgu republike začetek rekonstrukcije tega trga, kjer bo pozmee še 40.000 do 50.000 kv. metrov poslovnih prostorov.

Gradnja s helikopterji

V Jugoslaviji nismo vajeni graditi s helikopterji. Le nekaj televizijskih centrov je bilo tako zgrajenih, na primer na Crnem vrhu Zadnjic pa so tako potezo naredili tudi sredi Beograda, kjer je za to specializirana posadka vojaškega helikoptera prenesla na vrh poslopija nove zgradbe »Borba« hladilni stolp, težak 8 ton. Če ne bi tako rešili problema, bi morali prebiti vsa nadstropja do vrha in po montaji tega stolpa vse znova zazidati. To bi trajalo podrug mesec, stalo pa bi 20 milijonov starih dinarjev. Vse to — čas in denar so prihranili s preprosto intervencijo helikopterja.

To je sicer nevarno, ker ni garancije, da jeklene vrvi ne popustijo, zato takih gradbenih dejanj praviloma ne delajo nad go-

sto naseljenimi mesti, kot je na primer Beograd. Toda to je velikokrat edina rešitev in edina možnost.

Velik apetit se imenuje avtodrom

Mestna skupščina je prepovedala avtomobilsko dirko na uslju v Novem Beogradu, ker to ni primeren prostor za take dirke. Potem je sklep preklicala, da bi dirke lahko poslednjič bile tuja. Zato so prizadeti takoj začeli razmišljati o novom dirkališču in se vnamajo za avtodrom v Novem Beogradu na prostoru bivše železniške postaje — če bo seveda kdo dal denar za najemlnino za zemljišče in finančni gradnjo. Sicer nameravajo graditi velik avtodrom ob Donavi, nasproti pristanišča na pancerski strani. Tam naj bi naredili tudi akvadrom za vse vodne športe razen plavanja, skokov in vaterpola.

S tem načrtom se ukvarja avtomoto zveza, ki ima kakih 50 milijonov st. dinarjev za ta namen, samo za prvo etapo gradnje pa je potrebnih vsaj 200 milijonov di-

narjev. Stroški za ves projekt pa še zdaleč niso znani.

Računajo z najmanj 100.000 gledalci, prostorom, ki ga ni mogoče poceni urediti, z svetovnimi asi in njihovimi vozili ter osebjem, za kar je treba sezidati hotele, servise, restavracije in še marsikaj. Da o šolanju voznikov, prostorov za otroke in mladino ter podobnem ne govorimo.

Tu je torej potrebnih razen 5 km dirkalne steze z signalizacijo še kakih 15 km ulic in cest z vsemi potrebnimi signalnimi napravami, pa telefonski in teleprinterški centri za informativne službe, za televizijske prenose itd.

Poleg avtodroma je poseben zalogažek tudi akvadrom, ki naj bi pritegnil vse ljubitelje motornih čolnov in jadralnic, ki bi tu imeli garaže, servise in razne delavnice ter bencinske črpalke, ki jih ob Savi in Donavi za ta namen še ni. Ker pa Beograd še vedno ne premore vseh potrebnih čolnarjev, so se začeli pogovarjati z drugimi mesti, da bi zbrali dovolj plovnih objektov, ki bi opravili gradnjo tega velikega športnega objekta na vodi.

VIKTOR SIREO

POGLED NA BEOGRAD: vse mesto ima zdaj že več kot milijon dvesto tisoč prebivalcev

Foto: arhiv Dela

Iz SR Hrvaške

Denar ni dež

Spremenili bodo prometno podobo — „Injekciji“ se ni mogoče ogniti

SR Hrvaška je trdno odločena, da bo v naslednjih letih bistveno spremenila svojo prometno podobo. Za modernizacijo in gradnjo novih cest, železnic, letališč in drugega je pripravljena tako ali drugače zagotoviti 13,5 milijard, kar je za 140 odstotkov več, kot je bilo predvideno v zadnjem republikanskem srednjeročnem načrtu. Strokovnjaki so dokazali, da se tej »injekciji« ni mogoče ogniti. Hrvaška ima po njihovem mnenju tako vabljivo prometno-geografsko lego, da je vsakakor treba poskrbeti za prometno valorizacijo te republike.

Ni več nejasno, kaj naj bi Hrvaška dobila za ta denar, ki ga seveda še nima in ga tudi ne bo mogla zbrati čez noč. Najprej, pravijo, bodo morali skleniti mrežo prvih hitrih cest v državi, modernizirati železniški promet, ter vsaj deloma usposobiti glavno tranzitno smer Podnavje—Reka, ki je najbližja prometna pot med Jadrantom in osrednjo Evropo. Hkrati se ta republika pripravlja, da bi dobila svojo zračno floto, poleg tega pa naj bi razširila in modernizirala sedanja letališča, luke pa tudi pomorsko floto.

Kako povečati konkurenčnost

Hrvti ne zanikajo, da je za njihove zelašnje razmere značilna visoka stopnja izrabljenosti osnovnih sredstev v prometu ter da zaostajajo za hitrostjo modernizacije v svetu. Vedo, da morajo modernizirati in okrepiti promet. Izračunali so že, da bo šlo največ denarja — 4,5 milijarde — za razvoj

in modernizacijo potniškega prometa, in sicer ne le za izgradnjo hitrih cest proti Reki in Splitu, temveč tudi za predor skoz Uško, most na Krk in nekatero drugo operacijo. Približno toliko denarja naj bi dali še za razvoj pomorske flote, katere zmogljivosti se bodo podvojile. Za remont magistralnih železniških prog, nakup potniških in tovornih vagonov ter druge opreme za zagrebško ZTP bodo odmerili 3 milijarde dinarjev, za nakup zračne flote in razširitev zmogljivosti obstoječih letališč v republikli pa 650 milijonov.

Gospodarski progji posvečajo posebno pozornost začetku izgradnje prometno-potniške smeri Podnavje—Reka. Računajo, da bodo v startna dela za izgradnjo kralja Vukovar—Samoje ter v kontejnersko luko na Reki investirala domala 900 milijonov. Ko bo ta prometna smer zažvela, pravijo, da se bo zelo poceni transport in povečala konkurenčnost vmednarodnem tranzitu v tem delu Evrope.

Seveda denar ni dež, ki pada spodneba. Ekonomske analize so pokazale, da gospodarske organizacije ne bodo mogle zagoto-

Letos že milijon ljudi v letalih

Med prvimi bližnjimi nalogami je rešitev nadaljnje usode zagrebškega letališča, ki vni več pripravljeno za nadaljnje sodelovanje v tokovih sodobnih letalskih gibanj. Zagreb se je glede na svoj izjemni položaj razvil v pomembno središče letalskega prometa, kar dokazuje podatek, da se vsako leto poveča število poletov in potnikov na letališču v Veliki Gorici za 30 odstotkov; to presega vse norme in pričakovanja. Lani je bilo potnikov 640 tisoč, letos jih bo blizu milijon, medtem ko pričakujejo, da jih bo 1975. leta še enkrat več. Če bo ostalo vse po starem, se bo začel promet na zagrebškem letališču že prihodnje leto dušiti, 1973. pa bodo lahko Veliko Gorico mirno zaprli, če ne bo letališče pravčasno modernizirano.

Ni skrivnosti, da sedanje možnosti in zmogljivosti zagrebškega letališča niso več zadovoljive niti za zdajšnji promet. Pristaniški poslopije je pretesno, letala so parkirana

na nezakonito itd., problem št. 1 pa je vzletno-pristajalna steza. Zgrajena je bila namreč med drugo svetovno vojno in je zdaj že precej hratičnata in tudi prekratka. Bil je precej huđe krvi zaradi tega, ali naj bi zgradili novo ali pa rekonstruirali staro stezo, kajti v drugem primeru bi morali letališče zapreti vsaj za tri mesece. To pa pomeni, da bi izgubili 120 milijonov dinarjev, da o neposrednih izgubah niti ne govorimo!

Koska je končno padla. Strokovnjaki in pristojni so se odločili, da je treba 350 metrov od zdajšnje steze zgraditi novo, ki bo dolga 3500 metrov. To bo stalo 140 milijonov oziroma 40 milijonov več, kot če bi se edločili za modernizacijo stare steze, Z deli naj bi začeli že prihodnje leto, vzletno-pristajalna steza pa bo gotova v dveh letih.

Zagrebčani si vneto prizadevajo, da bi obdržali zdajšnje mednarodne linije in dobili še nove. V naslednjih letih bi radi usposobili letališko stezo tako, da bi lahko v Veliki Gorici pristajala tudi največja letala tipa boeing 747 tim. Jumbo jet. Toliko bolj se ženejo zato, ker je po urbanističnem planu že jasno, da bo letališče lahko smirno spalno na zdajšnji lokaciji še naslednja tri desetletja. Zadržega je za zdaj v tem, da z novo stezo še ne bo povsem rešena nadaljnja usoda zagrebškega letališča. Razširiti bi morali tudi pristaniški kompleks in urediti še marsikaj, za to pa bi morali nekje najti dodatnih 95 milijonov. To vsekakor ne bo lahko, ugotavljajo Zagrebčani, zato bodo dodatno in skrbno proučili načrt te rekonstrukcije ter j kamali vso njeno veljavo za Zagreb, tako da bo po letih morebiti le od kos. prišla sterna na vohetia.

MARJAN KUNEJ

Sudanski Jug

Kobra kaže zobe

Petnajst let že kipi v treh južnih sudanskih pokrajinah: blizu pol milijona mrtvih, dvesto tisoč beguncev, na stotine zapornikov

Ljudje iz mesta Vau, prestolnice jugozahodne sudanske pokrajine Bahr el Gazal, so dolga leta rotili državno oblast na severu, naj jim zgradi most čez reko Džur. Sever je menjaval svoje vlade in vse so ljudem iz mesta Vau objubljal most čez Džur. Tudi general Nimeiri, potem ko je maja 1969 prišel na oblast. Junija letos je obiskal Vau in rekel: 1. julija bodo začeli graditi most čez Džur. Toda mostu še vedno ni. In ljudje iz mesta Vau še vedno bredejo in plavajo čez reko Džur. Reko, ki je polna krokodilov...

in zakaj je kobra pokazala zobe in sprožila neumljeno državljansko vojno, pa moramo poseči še nazaj v sudansko zgodovino. Tja daleč, ko so se začela arabska osvajanja, ki so se ustavila na zgornji polovici Sudana in vršala v arabski in muslimanski svet odtonito črno nubijsko prebivalstvo. Jug Sudana je ostal še vedno priklenjen v črne afriške tradicije.

Niso pa nanj pozabili. Ko se je razmahnila trgovina z belim blagom, je sudanski jug postal poglavitni vir sužnjev. Se štáhih po letih 1820 in 1821, ko sta se sinova egiptovskega sultana Mahameda, Alija Ibrahim in Ismail odpravila po Nilu nazgor, na veliki lovi na sužnje. Poslej so karavane s sužnji nenehno tekle s sudanskega juga na sever. Tako so začele rasti prve kalmi mržnje sudanskih južnjakov do severnjakov: mržnja meč sužnjem in gospodarjem.

Leto 1899 je Sudan postal anglo-egiptovski dominion. Egipčani so utrdili svoj vpliv predvsem na muslimanskem, arabskem severu. Britanci pa so iz treh južnih pokrajin ustvarili nekakšno samosvojno državo, z lastno upravo, lastnim angleškim solstvom in vzgojo.

In medtem ko se je Sever vse bolj navezoval na Egipt in ko so v njem nastajale radikalne muslimanske politične organizacije, so sudanski jug preplavili krščanski misijonarji. Sever se je čedalje bolj bal, da bo ego Anzeži jug odtrgati od Sudana in ga priključiti Ugandi. Začela je narastati napetost.

Izgon misijonarjev

Leto 1953 so Angleži in Egipčani sklenili, naj v prihodnjih treh letih nastane v Sudanu nekakšna »prehodna vlada«, ki bi pripravila delo na neodvisnost. Na severu Sudana sta se spustili v politični boj dve muslimanski organizaciji, progriptovska, ki jo je vodil Al Azhari, in tradicionalistična, ki jo je vodil el Mahdi. Al Azhari je leta 1953 zmagal na volitvah in takoj sprožil proces »sudanzacije« jugs, kjer je bila tedaj še vedno angleška uprava.

Ko je 19. avgusta 1955 izbruhnil na tugu upor, je Al Azhari zahteval umik anglo-egiptovskih čet s sudanskega ozemlja, nato pa je obratunal s uporniki. Kmalu za tem je Sudan dobil svoj prvi parlament, v katerem so prevladovali severnjaki. Decembra istega leta je Al Azhari razglasil neodvisnost Sudana (uradno je Sudan neodvisen od 1. januarja 1956) in od guvernerja je prevzela oblast vrhovna komisija, v kateri je bil le en predstavnik sudanskega juga.

Na jugu traja v tem času mir, toda neke tike pod površjem so skrivoma kilese separatistične težnje, ki so jim blagoslovil li rest krščanski misijonarji.

Leta 1958 je prišel na oblast general Abud. O jugu še vedno ni nič slišati. Toda leta 1961 ustanovi William Deng iz plemena Dinka v Kongu-Kinšasu revolucionarno sudansko afriško nacionalno unijo SANU, iz katere se kmalu pojavi »kobrini strupe«, gverilsko gibanje Anjanja, ki ga vodi »feldmaršal« Lu-

tada Hilier, in ki zahteva neodvisno Azanjo, samostojen sudanski Jug. Sever se zganje. Spravi se najprej na misijonarje, ki jih dobi podpihovanja upora. Prvič izženejo nekaj misijonarjev leta 1962. Drugič zahteva Kartum leta 1964 izgon 300 tujih misijonarjev, zvečine rimskokatoliških. Tretjina sudanske vojske, ki je štela tedaj 18.000 vojakov, začne tega leta neumljeno dušiti upor na jugu. Kongu protestira, ker sudanska vojska zasleduje upornike globoko na njegovem ozemlju. Ugandj sporodi, da je vanjo pribežalo nekaj tisoč beguncev.

Žrtve čedalje več

Takrat pa, oktobra 1964, izvede Al Kalif državni udar in vrže generala Abuda. Takoj zatem prizna, da je Abud v svojem ravnanju z jugom storil velike napake. Predlaga, naj pridejo v Kartum na pogovore vsi pomembni uporniki voditelji, Deng, Oduho in Lohure. Ponuja jim premirje, obea Britanci pa se iz treh južnih pokrajin ustvarijo nekakšno samosvojno državo, z lastno upravo, lastnim angleškim solstvom in vzgojo.

Upor se vse bolj razrašča. Anjanja šteje že nekaj tisoč borcev, ki dobivajo sodobno orožje iz sosednjih afriških držav, kjer umajo svoja oporišča in kjer jih pomagajo »riti izralski vojaški strokovnjaki ter prealjenji beli plačanci (enemu od njih, zloglasnemu Steinerju, sodijo zdaj v Kartumu). Uporniki zaposlujejo ves čas po kakih 15.000 mož sudanske vojske in veljajo sudanski proračun po 60 milijonov dolarjev na leto. In žrtve je čedalje več.

Decembra 1964 se pojavita v Nairobiju dva sudanska ministra in ščeta stikov z uporniški voditelji. Vodstvo SANU sporiči iz ugandske prestolnice Kampale, da ni pripravljeno na razgovore. Marca 1965 končno pride do prvih razgovorov: SANU zdaj vodi Jadan (Denga so odstranili) in zahteva federacijo. Kartum to odkloni.

Poleti 1965 so nemiri na jugu prekipeli čez rob: sudanski premier Mahdžub obisku je Etiopijo, Tanzanijo, Kenjo in Ugando, kamor se živajo begunske reke. Potem se, na videz, Jug spet pomiri, do novega poklona upornikov v Gornjem Nilu leta 1966. Leto kasneje ustanovi Jadan »časovno vlado Južnega Sudana«. In potem spet nekaj časa mir. Dokler se maja 1969 ne pojavi na oblasti general Nimeiri, ki takoj izjavi, da ne bo dovolil odepitve juga, da pa bo skušal najti primerno rešitev. Objavi splošno amnestijo, imenuje za ministra sudanskega juga Josepha Garanga, komunisti, ki je doma iz mesta Vau. Garang odide na jug in sčasoma vzpostavi prve stike z uporniki. Uspe mu, vsaj deloma, pomiriti nemirne južne pokrajine.

Toda po 22. juliju, ko se Nimeiri po treh dneh El Alovega medvladja znova vrne na oblast, obesijo ministra za jug Josepha Garanga. In Nimeiri objavi, da bo dokončno izkoreninil upor na jugu.

TIT DOBERSEK

Portret tedna

Vera Nikolić

Ko je sloko dekletce v rodni Čupriji bolj ali manj brezskrbno uživalo mladost, hodilo v šolo, se določilo v nesodobnem pogledom svojih staršev in podilo s svojimi vrstniki in vrstnicam po mestnih ulicah, pa tudi po okoliških tratah, ter nazadnje sprejelo predlog svojega profesorja zemljepisa, atletskega delavca, da svojo dotlej najhujšo športno panogo plavanje nadomesti s tekomo, si pa ni moglo misliti, kako dalekosežna bo ta njena odločitev. Če bi do nje ne prišlo, se skoraj gotovo ne bi sprožil plaz dogodkov, ki so ime tega dekleta sčasoma prinesli na jezik vsakega našega človeka in ga napravila znanega po vsem svetu. Če v Čupriji ne bi bilo profesorja Ace Petroviča, ki Vera Nikolić bržčas šla v koraku z večino svojih sošolk. Dokončala bi gimnazijo, si želela čimprej oditi od doma, najti ustrezno zaposlitev in se poročiti. Morebiti bi se odločila tudi za študij, vsekakor pa bi ostala za s rše okoliže anonimna. Tako pa...

malni tir. Ali pa ni to samo mir na površju? Do katastrofe pride v olimpijskem poftinu. Po gladko dobljenem predteku, ob tako rekoč stoodstotni zanesljivosti plasmaja v skipleni tek, v prvem trenutku nihče ne razume bistva. Vera Nikolić mora na samomilni oder. Le redki so, ki pravijo, da o razumejo in tolažijo. A njej je tedaj vse iz trte misli na samomor? Vse je videti končano. Vsakdo kaže s prstom nanjo, deklet, staro 20 let, ki je slavo jugoslovanske atletike dvignila na svetovno ravna. »Zdala nas je, ravnala je skrajno nešportno,« je tedaj obče mnenje. A polagoma se vihar vendar poleže. Ob tehtnejšem razmisleku, poloma namreč ni tako težko dojeti. Vse več jih je, ki nazadnje ugotovljajo, da Vera Nikolić še zdaleč vsega ni kriva sama. In tako pride tudi do kompromisa med njo in družbo in med njo in samim seboj. Vera Nikolić spet trenira. Spremenila je okolje, trenerja. Preselila se v Zagreb, vpisala se na fakulteto. Vse začne znova. Ali pa je to sploh mogoče, se sprašujejo skeptiki.

Cevprav Vera Nikolić se ni dopolnila 23. leta, ima za seboj že tako polno in razgibanjo življenje, toliko trenulkov nepopisne sreče a tudi neskončnega razočaranja — tako zasebno kot javno, da je kaj takega zares sojeno le redkim. Pogled v njeno lice vse to odkrije brez težav. Gube na njem (ali pa je to senca?) pričajo, da je bila življenjska pot tega dekleta izjemno posuta s trnmi, pri čemer pa okoliščina, da n'en oče zidar ni zlahka preživljal družine, še zdaleč ni razporočljivejša. Metorski vzpon, športna slava tako rekoč že v dobi, da dekleta navdušujejo za to punčko, velika pričakovanja svetovnih razsežnosti, polagana vanjo, a spočeta v našem okolju majhnosti — vse to je oblikovalo njen značaj. Teči, teči in teči je postalo n'jeno življenjsko vodilo. Teči jutraj, teči popoldne, teči zvečer, je bilo sprva zabava in konjček, postajalo je vse bolj obveznost in nazadnje že mora, tako da se zares ni čuditi, da se je sicer že po naravi odločna in odrezava Vera upla. Četudi je evropska prvakinja in celo svetovna rekordarka, ji je bilo na mah dovolj vsega: hotela se je rešiti tega okolja, v katerem kraljuje štoperica in misel na prihodnji preizkušnji, kjer je vse podreje no športni disciplini, kjer je kazen za vsak prestopke kakršnekoli vrste izredno učinkovita: na sebi samem je treba začeti graditi ali dograjevati znova, s več treninga in prizadevnosti nadomestiti zamujeno, potiti se za nekaj, za kar si se že potil. In četudi: bi bilo res, da je tedaj segala tudi po karcu in se predala razvratu, vse to ni bilo nerazumljivo. Seveda, če vemo, kolokrat je že tedaj šla skozi nebesa pa tudi pekel.

Se danes se mi vrstijo pred očmi trenutki, ki so zdaj že pet let nazaj. Na velikem budimpeštanskem stadionu NEP se je na osmem evropskem atletskem prvenstvu Jugoslavič ponujala priložnost, osvojit najvišje odličje. Obetala se je prva zlata kolajna v zgodovini naše atletike, še ne 18-letna gimnazijka Vera Nikolić pa naj bi bila tista, ki naj bi ji prvi uspel veliki met. Vsi naši atletski delavci so ji dajali pogum: Šlo bo, Vera, šlo, najboljša si med vsemi. Samo hrabro steči na čelo kolone in teči, teči... In nekdo je dodal: Izplačalo se ti bo. Če zmagas, te čaka velika nagrada. Dobila boš denar... Nem vem, ali je Vera prav tem besedam tedaj pripisovala poseben pomen. Zelo verjetno so celo šle mimo nje kot večina drugih, saj je bila najbolj zaposlena sarna s seboj s svojimi igrami v Mexicu, je kot tak rekoč nikdar ni poznala poraza, je tak odločni štart še posebno obremenitev: zmagaja je navzeževanje vsakdanja, a poraz, kaj je sploh to? Občuba pa ni bila brez pomena za njen nadaljnji razvoj. Zlata kolajna je za namreč res prinesla ne le slavo, marveč tudi denar in potem je šport zanj seveda nujno začel dobivati tudi nove dimenzije. Vse več je bilo tudi potovanja, novi kraji in ljudje so postajali zanj vsakdanji.

Svetovni rekord v Londonu, zibelki atletike, poleg tega leto kasneje, samo tri mesece pred olimpijskimi igrami v Mexicu, je sodu izbl dno. Zdaj je Vera začnela verjeti, da je zares prva dama teka na srednje proge na svetu, prva olimpijska favoritinja in skoraj gotovo je v sebi začela še in še premišljevat; kako bo, ko se bo tudi iz Amerike vrnila kot zmagovalka, ko bo športnica, o kateri bodo vsi govorili z največjim spoštovanjem in bo tudi njen bančni račun narasel tako, da zanj praktično ne bo več neizpolnive želje. Začela je sanjariti o stanovanju in veliki ljubezni in se z vsjo njeno ožjo in široko okolico vred — stopnjevala v neko zmagovalno evforijo še pred odločilnim nastopom. Razkorak med njeno fizično in psihično pripravljenostjo za tekmo je postajal čedalje očitnejši. Na tekašišču, v manj hudih konkurencah, to še ni prihajalo tako do izraza, v človeških reakcijah, nekontroliranih in neosnovanih, pa čedalje bolj. Na balkanskih igrah v Atenah javno odpove pokorščino. Ne mara v Italijo na naslednji reprezentančni nastop. Vrne se ostavstvo v Beograd in izjavlja, da je tudi Mehika ne mika več. To je zdaj znak za alarm. Znamenje hude, nevarne notranje stiske, ki pa je nihče vendar ne jemlje dovolj zares. Spet se začneja prijateljsko prepričevanje, ki nazadnje vse vrne v nor-

GIUSEPPE BOFFA

l'Unità

EVGEN BERGANT

Karavana s sužnji

Ce hočemo razumeti, zakaj ni moč zgraditi mostu med Severom in Jugom Sudana

SUDAN: Gverilci na bojnem pohodu

Upor v mestu Toritu

Gre v glavnem za to, da se je nekemu narodu zahotelo svobode, pa so menili, da je narog boljše odpraviti, kot pa mu ustreliti. Ta narod je pogansko in krščansko črnsko prebivalstvo, ki živi v treh južnih pokrajinah največje afriške države, Sudana: v Bahr el Gazalu (glavno mesto Vau), v Zgornjem Nilu (glavno mesto Malakal) in v Ekvatoriji (glavno mesto Džuba). Tod, na 300 odstotki sudanskega osemija, živi 4 milijone ljudi (vseh Sudancev je 11 milijonov) iz plemena Dinka, Šilul, Nuer, Lau, Anuak, Murie, Zande, Kalkva, Bari, Madi, Iatuka in Toposa. Ti ljudje so pred desetimi leti ustanovili revolucionarno sudansko afriško nacionalno unjo SANU, gverilsko organizacijo Anjanja (domače ime za kobrin strup), začasno južnosudansko vlado in zahtevali neodvisno državo Azanjo, ki bi združila tri južne pokrajine. In potem se je začela sudanska državljanska vojna.

Toda začelo se je že veliko poprej. Začelo se je že 19. avgusta 1955, ko so ukali mali vojakom in policajem, naj streljajo na delavce v velikih demonstracijah v mestu Toritu, v južni pokrajini Ekvatoriji. Tedaj se je 360 vojakov in oficirjev temu uprlo. Upor se je v nekaj dneh razširil na sosedno pokrajino Zgornji Nil, čez teden dni pa so uporniki vojski in oficirji prevzeli oblast tudi v tretji južni pokrajini, Bahr el Gazalu. Sproščilo se je dolga leta zatajevano sovraštvo južnega, krščansko-poganskega prebivalstva do oblastnih muslimanskih oficirjev, ki so prišli s severa Sudana.

Sudan je bil tedaj še anglo-egiptovski dominion: Naser je ponudil Angležem, da skupno zadržijo upor, angleški guverner Knox Heim pa je zahteval, naj se tri južne pokrajine združijo v eno državo.

Drugi o nas

Nevarnost nacionalizma

V pričlem letu se mi je dvakrat ponudila priložnost, prepotovati Jugoslavijo od juga do severa. Prepričan sem, da le tako potovanje odkrije tudi najgloblje probleme te države. Ob mraku na makedonskih cestah srečaš kmeta, ki se vrača domov s svojim osličkom, kak dan pozneje pa se na ljubljanskih ulicah srečuješ s podobo, značilno za srednjeevropska mesta.

revni pastirji z malo živine. Imajo pa tu ti velika državna posestva z 9000 hektari njiv — v dolini Pelagonije, tej čudežni dolini s plodnimi polji, posejanimi s pšenico, sladkorno peso in sončnicami.

Hrvatska in Srbija

Nevarnost nacionalizma je povsod, a ne grozi najbolj manjšim republikam, pa najsi bodo razvite ali ne. Veliko bolj zapleteno je v obel najvrednih republikah, v Srbiji in na Hrvaškem. Večidel problemov, njihov razvoj in reševanje so odvisni od njiju.

V Zagrebu, hrvaški prestolnici, je bilo v dneh, ko so sprejemali ustavno reformo, opaziti nekako narodnostno veselost z odtokom prepoveda. Iz Hrvaške so ta leta prišle glavne zahteve. To je namreč republika, kjer se je centralizem, čeprav v zveznem okviru, najbolj enačil z nekakim nadaljevanjem prejšnje podrejenosti Hrvaške v jugoslovanski državi. Za nezadovoljstvom so se skrivali tudi gospodarski razlogi, ki z novo ustavno ureditvijo ne oodó se precej odstranjeni. A nujno je bilo narodnostna nezadovoljstva postaviti na pravo mesto, da bi lahko bolj jasno videli drugo: več oblasti v vsaki republiki, tudi Hrvaški, še vedno ne pomeni rešitve problema in tudi ne izhodišča, pravijo pobudniki reforme.

V Srbiji, zlasti v Beogradu, so težave le deloma drugačne. Srbija je imela v zgodovini osrednjo funkcijo pri oblikovanju jugoslovanske države, med drugim tudi zaradi tega, ker si je pred drugimi narodi ustvarila lasten avtonomni državni obstoj. Med svetovnimi vojnama je Srbija draga plačala svoj boj za združitev. Poleg tega so Srbi najbolj številni narod v državi, čeprav nimajo popolne premoči (nanje odpa-de 42 odstotkov celotnega prebivalstva, na Hrvate 25 odstotkov).

V Srbiji sta se vselej spopadali dve težnji, dve različni pojmovanji jugoslovanske države: prva, da je njuna srbska hegemonija, in druga, ki je imela za možno, da Jugoslavija postane le zveza povsem enakih narodov. Prva je zamisel srbske buržoazije, druga pa revolucionarna zamisel, ki se je rodila z osvobodilnim bojem. Za sistemom centralistične oblasti pa se je, kot priznavajo danes, spet pojavila stara teza o srbski premoči, prav zaradi tega, ker ni imela le razrednih korenin. Srbski komunisti pa so se vrsto let bojevali proti njej; slasti odtile, ko so odstavili Rankovića, ki je bil Srb in ki je proti lastni volji postal simbol centralističnih koncepcij.

Prehodi so nagli. Niso je velike razlike v gospodarstvu, kjer najbolj bodejo v oči in ki sodijo najhujše jugoslovanske probleme, temveč tudi v različnih naravnih okoljih, ki so stoletja terjala od ljudi napore v boju za prilagoditev: le v drugega, iz zgodovine v zgodovino in iz kulture v kulturo. Različnost narodov, ki naseljujejo Jugoslavijo, je nastala prav iz teh različnih zgodovinskih stvarnosti. Vsi ti de-javniki — ne le gospodarski — močno »vplivajo. Nihče se ne more otresti svoje zgodovine. Posebnost jugoslovanskega eksperimenta se začneja prav tu. V Evropi ni nobene tako heterogene države (razen morda Sovjetske zveze). Neki jugoslovanski voditelji je dejal: »Morali smo uvesti samo upravljanje, če ne zaradi drugega, že zaradi tega.«

Kontrast

Federativen izhod za skupno življenje jugoslovanskih narodov se je rodil med osvobodilno vojno, v kateri so sodelovali vsi narodi; ta vojna je bila za vse državljanska in nacionalna hkrati. Federacija pa je formula, katere vsebina se lahko spreminja. Njena struktura je bila, kot danes listična: in to je bilo neogibno, saj je bilo treba braniti novi režim, zatreli sovražnike, ki jih je bilo precej v državi in zunaj; in proces je spodbudil tudi spopad z drugimi socialističnimi državami leta 1949. Med to močno centralno, vsebovajočih vseh zveznih republik je določeno nasprotje. Kontrast je nastal z razvojem samoupravljanja in decentralizacije celotnega gospodarskega življenja. Tedaj je prišel vno-vič na plan prikrit nacionalizem. »Nismo se mogli izogniti temu spopadu,« pravijo. Tak je cilj ustavne reforme: vsaki republiki daje popolno pravico, razpolagati s svojimi bogastvi in z nacionalnim dohodkom, obenem pa tudi pravico do izkoriščanja svoje zgodovinske in kulturne dediščine.

Cevprav je to temeljni razlog, ne skrivajo

Makedonci so lahko ponosni

Na podobno mnenje sem naletel tudi pri tovarših iz Makedonije, republike, ki še vedno sodi med zaostale in ki zaradi tega potrebuje pomoč.

Pa vendar so Makedonci lahko ponosni na razvoj v zadnjih petindvajsetih letih. Imeli smo eno samo asfaltno cesto, ki ni bila daljša od 50 km. Čez nekaj mesecov pa bomo imeli več kot 1600 kilometrov cest. Na leto smo porabili po 7 kilovatnih ur elektrike na glavo, kar pomeni, da elektrifikacije pravzaprav ni bilo. Danes porabi vsakdo približno 1500 kilovatnih ur, so mi odgovorili. A resnici na ljubo so tudi te številke vse kaj drugega kot vtroglave. Še vedno precej vsaj nima elektrike. Makedonija prav zaradi tega sodi med manj razvite. A tam so naredili tudi kvaliteten skok. Skopje, ki ga je pred osimi leti razrušil potres, je spet postalo moderno mesto, eno od najpomembnejših v Jugoslaviji. Po vaseh srečuješ poleg olsov tudi najmodernejših traktorjev. V gorah žive

Monetarna kriza

Potres brez konca

To, kar se dogaja zdaj, je merjenje moči – Toda vprašanje je, koliko škode bo nastalo pred kompromisom

Ob začetku tedna, ko je po besedah Richarda Nixona »napočil čas za novo ekonomsko politiko Združenih držav«, je za vse druge dežele razen vzhodnih napočil čas gospodarskih pretresov, kakršnih po drugi svetovni vojni še ni bilo. Zdaj, ko se teden bliža koncu, finančni in monetarni posli še vedno stoje, mednarodne trgovine se loteva nevarna ohromelost in le vročične akcije vlad skušajo izvleči čepce iz ogroženega gospodarskega obtoka.

Rešitve se kujejo, rešitev še ni. Konec tedna ne bo miren. Navzlic temu je morda čas za kratek razgled po ozadju vprašanja, kako se je pravzaprav vse skupaj začelo.

V ponedeljek je, kakor so govorili, sibirnilo kot potres: ZDA so začasno ukinile dolarju zlatno podlago, uvedle so desetodstotno dodatno takso na nekaj več kot polovico vsega uvoza iz tujine na svoj trg. Doma so zamrzale cene in mezde; oiašale so investicijsko dejavnost; znižale so prometni davek na nekatere vrste blaga, zlasti na avtomobile; za leto dni so odložile nekaj že sprejetih socialnih reform. Z drugimi besedami, ameriški državni vrh je sklenil z odlično kretinjo presekaati inflacijsko spiralo, naj stane, kar hoče — doma in zunaj.

Toda v resnici ni izbruhnilo kakor potres. Ni prišlo nepričakovano.

Kaj vse je drselo

Glavni obrisi tistega, kar se je desetletje in pol dogajalo v Združenih državah in med njimi ter zahodno Evropo in Japonsko, so znani.

Leta 1944 so v Bretton Woodsu in leta 1946 v Havani konstruirali mednarodni denarni sistem, ki je temelnil na naslednjih opornikih. V središču je stal dolar, ki je bil trdno vezan na zlato. ZDA so se obvezale, da bodo na sleherni zahtev tujih vlad ali centralnih bank zamenjale po 35 dolarjev za fino unčo zlata. Vse druge valute so bile vezane uradno na zlato, dejansko pa na dolar, s trdnimi tečajji. Njihova tržna cena, izražena v dolarjih, se je smela gibati le za en odstotek navzgor ali navzdol od uradno določenega paritetnega tečaja. Tako je bil dolar enako kot zlato svetoven denar. Vendar pa je količina dolarjev v obtoku nadzorovala ne kaka mednarodna oblast, temveč vlada ZDA. Uravnava je to količino ne po potrebah vseh držav, ki so dolar uporabljajo, v mednarodnih plačilnih, temveč predvsem po potrebah politike ZDA. To je bilo možno, ker so imele ZDA velično vojaško, proizvodno, trgovinsko in finančno premoč. In dokler je bilo tako, je sistem deloval poyečni nemoteno.

Proti koncu petdesetih let in še zlasti v šestdesetih pa se je razmerje gospodarske moči med ZDA na oni strani ter zahodno Evropo in Japonsko na tej strani čedalje nagljeje spreminjalo v škodo ZDA. To kaže tudi zadnji časovni izsek.

Od leta 1964 do leta 1970 je delež ZDA v svetovni industrijski proizvodnji (brez Vzhoda) padel s 45,1 na 40,9 odstotka, medtem ko je delež EGS zrasel s 18 na 20,4 odstotka in delež Japonske s 5,7 na 9,4 odstotka.

V istem obdobju je delež ZDA v svetovnem izvozu (spet brez Vzhoda) padel s 17,5 na 15,5 odstotka; delež EGS se je vzpel z 23,3 na 32,1 odstotka in delež Japonske s 4,4 na 7 odstotkov.

In v valutnih rezervah se je nekaj orjaška premoč ZDA raztopila tako, da so imele konec lanskega leta le še 16 odstotkov svetovnih rezerv, medtem ko se je EGS povzpela na 33 odstotkov in Japonska na 6 odstotkov.

Razumljivo je, da je spričo tega v mednarodnem monetarnem sistemu zaškrpalo. Od novembra 1967, ko so devalvirali britanski funt, v njem ni bilo več miru — prevladovala so samo še kratka zatijša.

Odpor proti monopolu

Vzporedno s spreminjanjem temeljnih razmerij med gospodarsko močjo ZDA, zahodno Evropo in Japonske je zunaj ZDA, med njihovimi partnerji, naraščal tudi politični odpor zoper monopolno vlogo dolarja. Partnerje je posebno dražilo dvojje: to, da so hoteč nečest morali s sprejemanjem dolarjev in s financiranjem ameriških plačilnih primanjkljajev financirati tudi ameriško zunanjo politiko — kadar jim je bila povšeči, in kadar jim ni bila. Zlasti jim ni bila ob vietnamski vojni. Potem pa jih je vznemirjal tudi ameriški prodor v njihova gospodarska, ki so ga posredno prav tako morali deloma financirati sami. Velik del tistih 143 milijard dolarjev, kolikor jih je po Nixonovih besedah po drugi svetovni vojni odšlo v svet, je bilo angažiranih v ameriških investicijah na tujem. Ameriške naložbe so se vgnzdale predvsem v naprednejših, razvojno najbolj dragocinskih gospodarskih sektorjih: v elektriki, letalski industriji, kemični industriji in v avtomobilskem kompleksu. Prav odpor zoper to je še bolj na brusil nejevoljo zaradi ameriškega sivoza lastnih težav.

Do nenadnega nastopa predsednika ZDA pa ni prišlo nepričakovano niti v docela kratkoročnem smislu.

Ob majskeem sunku mednarodne valutne krize sta ZR Nemčija in Nizozemska prepuščili svoji valuti zdrsneti. To se pravi, dovolili sta, da se njun tečaj spusti, vsak dan oblikuje po ponudbi in povpraševanju. Kanadski dolar je »rzel že od prej. To pomeni, da je bil mednarodni monetarni sistem že resno načet. Razmere so se začelo umirila, dokler se ni sredi avgusta začel nov beg od dolarja; niti malo slučajno. Tokrat so zahodnoevropske centralne banke poma-

gale z nakupi dolarja s skrajno nejevoljo in le nekaj časa.

Zaupanje v dolar se je dokončno zamajalo, ker so iz Združenih držav prišle čudne novice. Prvič po 78 letih je ameriška zunanja trgovina zaplula v deficit. V finančnem letu, ki se je končalo 31. julija, je imel ameriški državni proračun za 23,2 milijarde dolarjev primanjkljaja — drugi najvišji primanjkljaj po vojni. Brezposelnost je zrasla 5,9 odstotka delovne sile. Hkrati je znova zdvijala inflacija, ki se je izrazila v napovedanem zvišanju cen za avtomobile in v dveh velikih kolektivnih pogodbah, kjer sta si sindikata železničarjev in jeklarjev priborila višanje mezd s tempom desetih odstotkov na leto. Takoj nato so jeklarške družbe napovedale zvišanje cen za osem odstotkov. Razmere so se očitno trgale izpod nadzorstva.

Zahteve businessa

Tedaj je posegel vmes ameriški poslovni svet — in o tem je bilo v Evropi in pri nas zelo malo slišati.

Velike pridobitve pri mezdah, ki so si jih zagotovili železničarji in jeklarji, bi utegnile delovati kot nalezljiv vzgled in se razširiti po ameriški ekonomiji. Za zgodnjo jesen so napovedana pogajanja med sindikati in delodajalci v pristisniških vzhodne obale. Kaj se bo zgodilo tu? Business je od Bele hiše terjal dejanja.

In še nekaj. Poslovni krogi so prišli do spoznanja, da navsezadnje niti devalvacija dolarja ne bi bila zanje tako slaba. Zaradi prevrednotenega dolarja je postajal uvoz iz tujine vse cenejši, izvoz v tujino pa vse dražji. Tujna konkurenca je postala prav letos posebno nevarna na avtomobilskem trgu; Japonci so v ZDA že skoraj mobilizirali

rali drobno elektroniko in tekstil; Nemci nekatere vrste strojev. Teden dni pred Nixonovim nastopom so se vidni managerji iz približno 40 vodilnih korporacij izrekli za nekakšno obliko devalvacije. Račun je bil razmeroma preprost, kakor kaže naslednji vzgled.

V toni zahodnonemškega jekla, ki se prodaja v ZDA, je za 33,81 dolarja manj stroškov za mezde kakor v toni ameriškega jekla. Če bi dolar devalvirali s hipotetičnega tečaja, ki bi znašal na primer 3,45 marke, na tečaj na primer 2 mark; bi se prednost zahodnonemškega izvoznika pred ameriškim konkurentom skrčila le na 6,81 dolarja pri toni. Cena transporta bi to prednost do kraja pojedla.

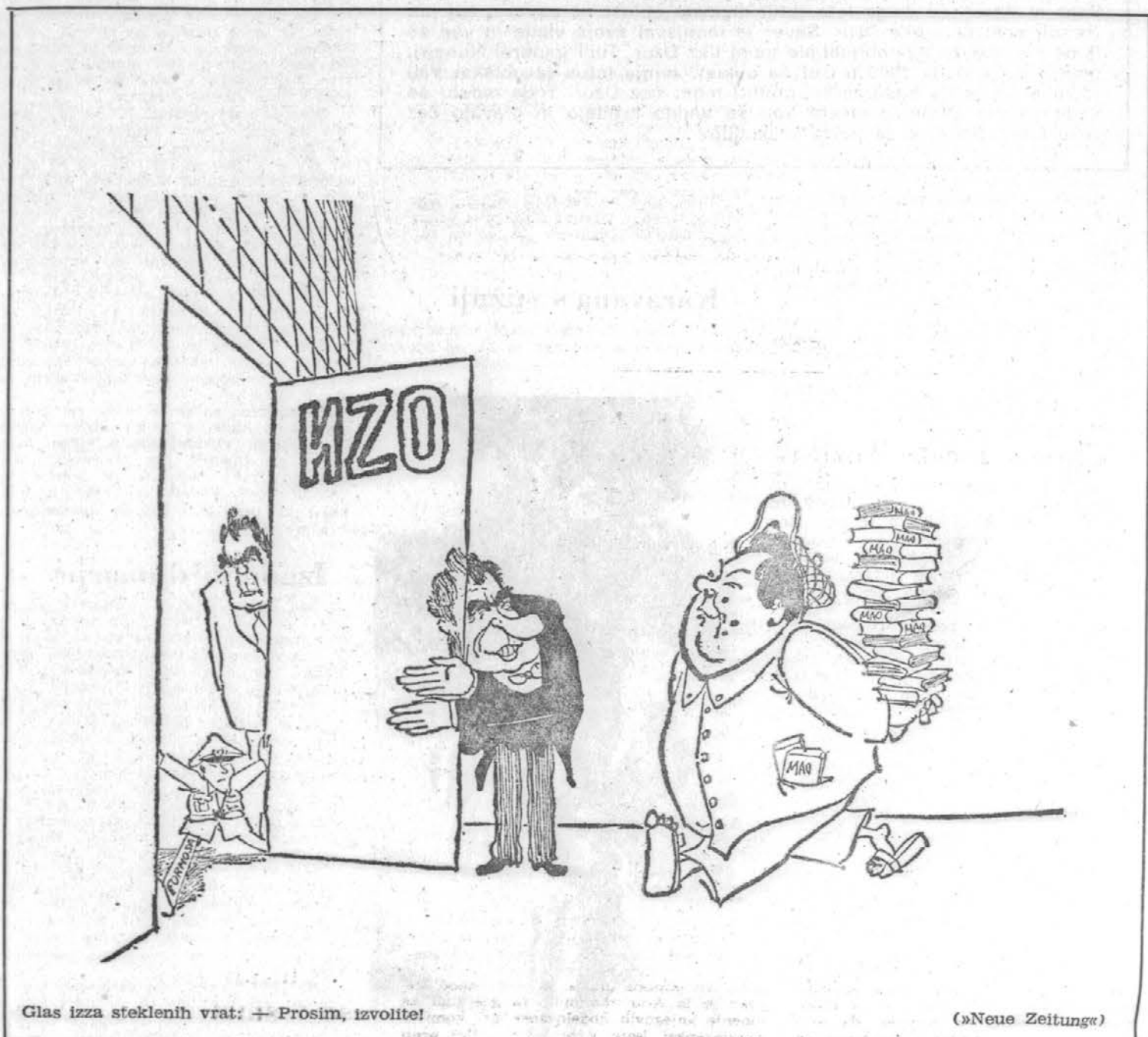
S pestjo po mizi

Predsednik ZDA je torej akrepal. Zamrznil je cene in mezde za 90 dni in tako za ta čas blokiral tudi tisto zviševanje mezd, si ga obsegajo pravkar sklenjene kolektivne pogodbe jeklarjev in železničarjev. Z začasno ukinitvijo zlate podlage za dolar je sprožil proces, ki zelo spominja na dejansko devalvacijo dolarja. Z desetodstotno dodatno takso na uvoz je udaril po tuji konkurenci na ameriškem trgu. Ni pa zamrznil podjetniških dobičkov in obrestnih mer. Razumljivo je torej, zakaj je ameriški business na borzah reagiral tako navdušeno.

Hkrati pa je Richard Nixon s tem dosegel še nekaj. Mednarodni monetarni tokovi so se začasno pretrgali, trgovini se grozijo zastoji. Toda Združene države prenesejo to veliko laže kakor zahodnoevropske dežele ali Japonska. Obseg ameriške zunanje trgovine ustreza približno 4,5 odstotku ameriškega nacionalnega bruto proizvoda. Pri vseh partnerjih so ti odstotki neuprmerno višji, saj segajo pri najmanjših tja do 40 in celo 50 odstotkov. Poleg tega pa je Bela hiša jasno pokazala, da ima ameriško gospodarstvo v krogu vsega razvitega Zahoda še vedno tako prevladujočo vlogo, da sama šibkost dolarja v resnici ne pomeni toliko, kot bi se utegnulo komu zdeti. Skratka, Amerika je udarila s pestjo po mizi.

To, kar se dogaja zdaj, je merjenje moči. Spori so hudi, a skupni interesi so v skrajni konsekvenci močnejši. Ne gre za to, ali bo prišlo do kompromisa ali ne, temveč za to, čigava bo v kompromisu bolj obveljala. In morda bo prišlo po tistem, ko bo najburnejše dejanje pri kraju, znotraj kroga razvitih do nekakšne iztreznitve. Vprašanje je le, koliko porcelana bodo razbili pred tem.

DUSAN DOLINAR

Kaj mora upoštevati naša vojna doktrina

Ob 30-letnici vstaje in sprejetju prvega slovenskega zakona o splošnem uporu

Zmeraj poudarjamo, da se z vseljudo obrambo pripravljamo na obrambo naše države zoper napad, ki bi prišel s katerekoli strani, od kogarkoli in kdarkoli. To pa nikakor ne pomeni, da v naših obrambnih pripravah ne izhajamo iz nekaterih povsem določenih in realnih domnev o okoliščinah, v katerih se bomo verjetno znašli. Čeprav ne določamo vneprej nasprotnikov ter verjetnega položaja in vojaških načrtov, ne predvidevamo, kot to delajo v blokih, morajo naše vojaške priprave in načrti vendarle biti v temelju jasni in določeni. Naša vojna doktrina mora dati v teoriji in praksi odgovore na vsa temeljna vprašanja prihodnje vojne. Če konkretnih in edinih mogočih nasprotnikov ne določamo vneprej, mora biti naša doktrina glede vseh bistvenih strateških vprašanj popolnoma jasna.

Bržkone je eno izmed prvih vprašanj, kakšna bi bila morebitna vojna, za katero se moramo pripravljati. Odmislimo splošno svetovno raketno atomsko vojno in razmišljamo o lokalni konvencionalni vojni, ki je v sedanjih razmerah dosti bolj verjetna. Pri tem se moramo pripravljati za najhujše primere, do katerih bi lahko prišlo. Vedeti moramo, da taka krajevna vojna ne bi bila prav nič »konvencionalna« ali »klasicična«, temveč bi imela vse lastnosti celotne vojne v malem. Računati moramo, da bi bilo v njej lahko uporabljeno vse sodobno orožje.

Za kakšno vojno se moramo pripravljati?

Strah in odpovedovanje splošni raketno-atomski vojni ne pomeni odgovod glede uporabe atomskega orožja sploh. V teoriji in praksi je sprejeto načelo o uporabi tako imenovanega taktičnega atomskega orožja v omejenih klasičnih vojnah. Države in armade, ki imajo to orožje, ga raneh no izpolnjujejo predvsem v smeri njegove uporabe v taktičnem, ne pa v strate vse državno ozemlje. Verjetno bo imei na voljo sodobno tehniko, za bojevanje ponoči, tako da tema ne bo več naš popolni zaveznik. Prav tako bo imei na voljo vsi

drugo sodobno opremo in orožje, na primer sisteme za kontrole in vodenje na bojišču, sredstva za oskrbo in podobno.

Prednosti in šibkosti morebitnega tehnično močnejšega napadalca

Napadalec, ki bi bil v izraziti tehnični premoči, bi nedvomno imei občutne prednosti. Vendar bi je-te imele samo relativno vrednost. Vse bo pač odvisno od tega, ali mi danes in jutri lahko vidimo tudi njegove pomanjkljivosti ter jih znamo izrabi-ti sebi v prid.

Napadalec bo skušal z bliskovito akcijo, ki mu jo omogoča sodobna tehnika, doseči presenečenje, da naj bi si zagotovil vsaj več kot polovico uspeha. Če to presenečenje ne bi bilo popolno strateško, naj bi bilo vsaj delno operativno. Presenečenje in premoč v tehniki in oborožitvi naj bi napadalec omogočili bliskovito vojno in sočasno delovanje na vsem državnem ozemlju. Prednji namen je, da bi v najkrajšem času obvladal najpomembnejša območja in središča v državi, lokaliziral žarišča odpora in naglo končal vojno. Mednarodne razmere, nasprotnik in vojaška tehnika, ki jo bo imei, bodo tv od njega zahtevali. Temeljni nosilec akcije na njegovi strani bodo desantne enote in letalstvo.

Naš odgovor mora biti takšen, da napadalecve prednosti zmanjša ali povsem onemogoči. Presenečenje moramo onemogočiti z nenehno in popolno pripravljenostjo celotnega sistema VLO. S popolno in nenehno obrambo vsake točke našega ozemlja (bodisi da je v našem ali sovražnem za letju) moramo onemogočiti ali omejiti so- vržnikovo delovanje na vsem ozemlju, z letalstvom, desanti in oklepnimi enotam. Njegovim oklepnim enotam, ki bodo nosile ke udara na kopnem, se moramo upreti z množico najraznovrstnejših protiolepnih sredstev in enot, od najmodernejših do najpreprostejših, ter takočasoma skrbiti sovražnikove oklepne zobe. Prav tako mora biti obramba zoper različne vrste ne desantne popolna, nenohna in delujoča na vsem ozemlju. Ne smemo doпустiti, da bi

nas napadalec razbil in tolkel po delih in skupinah, ne smemo se spopadati z njim, kadar je očitno močnejši. Odpor mora biti povsod in nenehno v raznih oblikah in z raznimi sredstvi, cilji v tem boju pa niso objekti, zemljišče, temveč predvsem sovražnik in njegova živa sila. Bistvo je v tem, da napadalec z ustreznimi silami in sredstvi, ustrezno organizacijo, taktiko in strategijo onemogočimo njegov poglavitni namen, bliskovito vojno in hitro zmagati. Bliskovito vojno vzdržati in spremiti v dolgotrajno vojno pomeni doseči poryziko zmage, če že ne celo Vse uspešne ljudske vojne to nedvomno potrjujejo.

Tuje in naše izkušnje

V takšni dolgotrajni vsejudojski vojni pa še vedno pokažejo vse šibkosti navidez izredno močnega nasprotnika. Razmerje v ljudem (živi sili) so čedalje bolj v njegovo škodo, kajti ta razmerje ne so ravno po klasičnih merilih. Ob polni zasedbi, ozem- ljska proti prebivalstvu, ne pa samo or- tidi redni armadi. Okupatorjeva vojska in tehnika se nujno razdrobita po vsem ozem- lju in zoper številne male cilje. Vrednost in moč sodobnih armad je pa ravno v kmz centrirani akciji zoper velike cilje. S oro- janjem in osvajanjem se takšna arna da nekako topi. V takšnih okoliščinah udi vojska z milijonom vojakov, ki bi jo napa- dalec v izjemno ugodnih okoliščinah noze biti posla nad Jugoslavijo, ne bi bila ta- ko hudo velika oziroma nepremagljiva. Naj samo dodam, da je bilo 1942. l. v Jugosla- viji že 800.000 vojakov v Alžiriji okrog 500.000 in v Južnem Vietnamu 1968. l. okrog 1.200.000, pa vendar niso mogli imbojevati zmage. Dvigniti je še to, da v sodobnih ar- madah uporabljajo okrog 60 odstotkov voja- štva za oskrbo in vzdrževanje tehnike ter raznih služb, samo 40 odstotkov pa lahko dajo za neposredne bojne akcije. V se- ljujski partizanski vojni je dober del vo- jaštva vezan še za razne patrulje, traže, zavarovanje in podobno. Po nekaterih po- ročilih je na primer od 500.000 vojakov ZDA v Južnem Vietnamu bilo v neposred- nih bojnih akcijah okrog 60.000 do 70.000 na dan. Zemljišče ima še vedno svoj vpliv na strategijo, oborožene sile in vojaško

tehnike. Hribovito in gorsko zemljišče ter še vedno najugodnejša ravnina in tako imenovano manevrsko zemljišče, ki lahko sprejme večje količine vseh vrst vojaške tehnike. Hribovito in gorsko zemljišče ter gozdovi zmanjšujejo tehnične prednosti napadalca. V zvezi s tem je pomembno as- imanje v Jugoslaviji 25 odstotkov ravnine, 30 odstotkov hribovitega zemljišča (do 500 m višine) in 45 odstotkov gorskega sveta. To pomembno okoliščino mora naša vojna doktrina očitno upoštevati. Po drugi strani pa je dejstvo, da ozemlje SFRJ v ge- ostratskem oziru ni vsestransko ugodno. Ima podolgovato obliko (ne pa okroglo) z veliko globino v smeri jugovzhod-severoz- ahod, a zelo je plitvo v smeri sever-zug ter ima blizu 3.000 km kopenskih mej, ki so večinoma obrnjena na sever, na ravni- no, in odpre Tudi to je okoliščina, ki ima lahko v različnih razmerah izred- no pomen in ki jo morata naša strategija in vojna doktrina še posebej upoštevati. Tudi ta pomembna vpliva na našo usmeritev h koncepciji VLO.

Naša vojna doktrina mora končno raču- nati na različne vojne primere prav za- to, ker ne računamo na vneprej določene nasprotnika. Ko nekateri danes sodijo o vojski in obrambnih možnostih naših, srednjih in velikih držav ter velikih sil, do- stikrat vzamejo samo skrajne primere, naj- šibkejšo armade in države na eni ter »so- vojaško moč velikih sil ali blokov na dra- gi strani. To dostikrat delajo tudi, ko or- sojajo obrambne možnosti Jugoslavije. Ta- kšno razmišljanje je seveda nesmiselno; glede na vzajemno povezanost, odvisnost in nasprotja sodobnega sveta ter s tem o- vezano celostno politiko in strategijo, ki jo vodijo velike sile in bloki, je zaleta tudi možnost, po kateri bi leti lahko za- mo samo državo izločili glavne sile ali pa njihove večji del. Zato tudi v najhujšem primeru se vedno lahko računamo, da bo- mo sicer imeli opraviti z močnejšo sovra- žnikovo vojsko, a ji bomo če ji uspešno vsi- timo naš način bojevanja, se vedno kos. Poleg tega najhujšega primera pa so mogo- či različni drugi, v katerih bi se, ob tobi pripraviljenosti, lahko bojevali povsem ana- kopravno.

FRANKO IVAN-IZTOK

Poklici, ki izumirajo

Srce iz lecta

Nekaj pripomb k nepravilnim razlagam

Kakšna paša za oči, lectarjeva in medicarjeva stojnica na semnju in žegnanju! Bela in rožnatočrvena barva se prelivata s svetlo modro po dolgih vrstah razstavljenih punčk v povojih, konjičkih in ur, posebno pa src, velikih in majhnih, razkošno nalipanah ali skromno okrašenih — na večjih se blešči zrcalce, ob njem pa se v vetrcu kdaj pa kdaj zignane listič z natisnjenimi verzji ... Nad vsem se lahko pozabavajo pisane lectaste korale, ki vise z napetih vrvic. In izza stojnice prihaja zlahčni vonj starodavne pijače, medicine, ki brez nje včasih ni bilo pravega sejmjskega ali žegnanjskega veselja ...

Gneča pred lectarjevo stojnico

Srce človeku zaigra, če se dandanes nateče na takšno stojnico. O, še se pojavljajo, niso še izumrle. Mestni ljudje seveda zanje ne vedo. Treba je na deželo, na praznovanja, kjer se tare ljudi, kjer se vrve množice meša s sejmarskim hrupom, s hreščo godbo iz vrtiljaka in pozvanjem iz cerkvenega zvonika. Tam vmes boš opazil tudi lectarja in medicarja.

Starejši se spominjajo gneče mladih ljudi pred stojnicami. Posebno fantje so rinitili naprej in — izbirali srca. Prebrali so napise, jim tehtali pomen, jemali in spet polagali nazaj, dokler ni vsaj našel pravega napisa in vsega srca ... Varno ga je spravljal pog. sukničji in ga odnesel, da bi ga kje na skrivaj dal njej, ki ji je bilo namenjeno ... No, če je bilo deklet z njim, je bila stvar preprostejša. Na zunaj neprizadeta, a vendar veselo vzemirjena, je od strani gledala izbiranje. Ko pa ji je fant stisnil srce v roke, je vsa rdeela: na lističu je bilo brati, česar ji fantova usta niso znala ali upala povedati ...

Zivlav so vmes gnali otroci. Dekletca so fitezala roke po punčkah, fantički so obirali zavoljo konjička ali zavoljo ure, obirali pa so vmes poželjivo pogledovali po pisanih lectastih koralah. Ni šlo drugace. Če si mati, stric ali teta, boš ali botra so morali nazadnje sedeti v šep. in odriniti nekaj drobiža, da so bile najhujše želje utešene ...

Zlahčna lectarska obrt

Obrti lectarjev, medicarjev in svečarjev se drži nekaj domačega, toplega in zlahčnega. Naš čas ji ni preveč naklonjen. Zato je tudi lectarjev, medicarjev, svečarjev čedalje manj. Nazorno je to pokazala nedavna razstava stajarskega lectarja in svečarja iz Gradca, ki je gostovala v našem Etnografskem muzeju.

Kamor pridem po Sloveniji, povsod se rad ogledam pri lectarju, če vem, da ga kraj ima. Dobro se počutim sredi njegovih pisanih izdelkov, dobro mi de plemeniti vonj voska. Spominjam težave, nepotrebne težave, ki jih ta obrt ima. Saj bi morala biti — z nekaterimi drugimi našimi značilnimi obrtni vred — delična oblasovena varstvena kakor. Če imamo danes značilne vrste, potem bi morali tudi zavarovati življenje nekaterih starih obrti, da nam ne širajo in odmrjo. Postavim: piparji, zvončarji — in še kateri. In tudi lectarji. Tu bi moral najprej neko dopovedati slavensmu fiksatu, naj pri takih obrtih uporablja drugučna merila kakor pri drugih. Pa saj fikska morda povsod ni najhujši. Sitim, da imajo po nekaterih občinah zelo prizadevo sanitarno inspekcijo. Trn v peti ji je — na stojnici razstavljeni lect. Rada bi preprečila ta st. — in stoisni način prodaje. Skrb za zdravstveno varstvo je sicer vse hrale vrstna, toda nekaj sega odločno predaleč. Če bomo uporabljali takšna merila za vsa spornost prodajo živih in jedi — od čevapčev po vrhovih gostinskih obratov do samih brajnaric na živiliških trgih — potem nam prostanejo samo že konzerve, ki so ali naj bi bile zanesljivo esterilne. Vrh tega pa vsi vemo, da v drugih primerih sanitarna inspekcija ni tako prizadevna. Ali naj tisti za tem res nanašajo lectarski dejavnosti? (Sicer pa: s celofanskih vrečkami bi bila volk sit in kosa cela.)

Lect - kič?

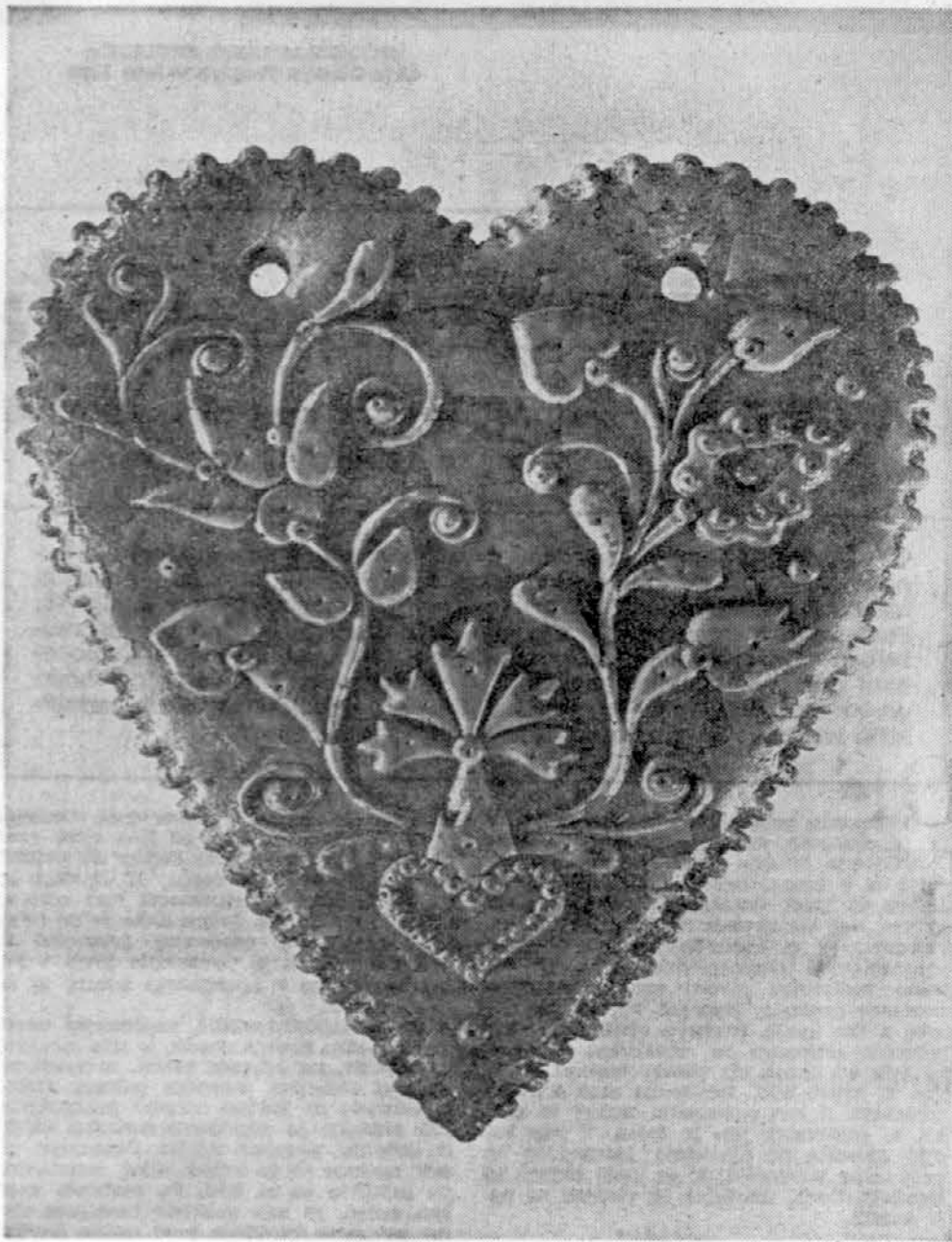
In glaj si, na vsem lepem se je pojavil zdaj še etnografski muzej in porinil ne prijateljem lectarje po deželi meni nič tebi nič novo kost v aktočko. S tem, da je razstava kiča prikupno lectovo srce postavila med stobčence, je kajpak ves lect odigonal kot kič. Zato baje službeni organi po deželi še z večjo hito pritisakajo na lectarje: aka! boste, saj v Ljubljani kažejo, da je to, kar delate, navadno kiče in kiča — izjemoma — ne bomo preprijali. Če ste jo zvrven lectarjevo stojnico druga stojnica, kjer se bohoti v blišču in lesku in v vseh mavričnih barvah na kipe resničnega sklasičnega kiča — iz plastike, ki mu pa živ krst nič noče. Podjetni posameznik ali tovarna — kdo ve, kdo — imata pač postavi zahtevani spatenis, plačujeta da vek — pa mirna Bosna.

Naši tradicionalni obrti je etnografski muzej z letovim sročem na razstavi naredil medvedjo uslugo! Ko sem na sestanku Slovenskega etnografskega društva, posvečenem pomenu o kiču, vprašal, zakaj in čemu srce med kičem, nisem dobil odgovora. (Tako magnetofonski zapis diskusije.) Stvar je pač taka, da ni vse tako, skakro se nekemu zdi. Kot tipičen primer kiča se natisnilo celo na ovitku brošure, ki naj bi bila skatolga, srčanega škratea z ljubčo srnico v naročju. Morda bom pokazal ob drugi priložnosti, da stvar vendar ni tako od mrah, kakor se nekaterim zdi, in da vrtni škrate in sam — kratko in malo kiča. Pa to ne sodi sem. Sem sodi ugotovitve, da je lectarske srce samo zadnja, obrtniška stopnja pečiva, ki sodi, kakor pravimo med spodobnjake in ima starodavno izročilo.

Kaj pomenijo podobnjaki?

Kajku Lokarju in rajnemu Borisu Orhu dolgovamo prve raziskave o podobnjaku

sploh na Slovenskem. »Podobnjaki, pravi Boris Ore!, imenujemo vsako pečivo, ki se javlja v neki obliki ali podobi, namerno izoblikovani s prosto roko ali na podlagi modela.«

»KRUHEK« IZ ZELEZNIKOV: ročni izdelek brez »moldla«

O podobnjakih drgrod imajo bogato literaturo. Številni znanstveniki so se ukvarjali s njimi in skušali odkriti njihov prvotni pomen, »dognati, kateri podobnjaki so bili izoblikovani po pesnikovi hudo-mišlni volji, in kateri na drugi strani izhajajo iz ljudske tradicije, iz davnih obredov ter običajev. A tudi pri teh ljudsko-obrednih podobnjakih, a nadaljuje Boris Ore!, amoramo ugotoviti, da danes predstavljajo le še starodavne oblike, vsebine pa malo ali prav nič. Romb kot stiliziran simbol »vulvae« (maternice) nastaja danes mehanično in se ga ne drži niti senca nekdanjega erotičnega pomena. Ta ugotovitev velja tudi za rame štručice in žemlje Med človeškimi podobami so v kultno-mitološkem pogledu pomembni jezdec na konju, punčka v povojih itd., med živalskimi pa zlasti ptici, petelin, kokoš, zajec, jelen, konj, želva, ri-

ba, kozel, ovca, prašič idr. Poseben podobnjak, ki je tudi po ljubzenskem pomenu živ prispel v naš čas, je srce.«

Kot simbol so imeli podobnjaki magični pomen ali pa so nadomestili žrtve. Magična moč podobnjakov naj bi bila delovala zlasti v erotičnem življenju. To kaže že sestava testa, v katerem sta bila zmerom poper in med važna dodatka. Oba sta bila svoje dni visoko cenjena prvi kot začim-ba, ki neti ljubezven ter draži in stopnjuje spolno moč (aphrodisiaum), drugi kot žrtveni dar rajnikom. »ki naj magično pospešuje plodnost zemlje.«

Podobnjaki na Slovenskem

Znani stari slovenski podobnjaki so »mali kruhki« iz okolice Skofje Loke in Zelez-nikov. Podobnjaka peko marsikje po Slo-venskem še dandanes. (Božične »potokice« i. dr.). Toda stare oblike so se ohranile predvsem v okolici Skofje Loke in Zeleznikov, koder so ohranili tudi stari način peke, »Kruhki so zlaturneni, oblikovani z roko ali z modli.«

Značilnost loških (in zelezniških) skrutkov je, da so domači, obrtniški izdelki. Obrtniki lectarji so pač tudi pri nas delali svoje »podobnjake« in jih prodajali. Razlika je v tem, da so loški izdelovalci ostali pri prvotnem načinu izdelave in peke, lectarji pri nas in po vsej Sred-nji Evropi pa so menda v 19. stoletju — verjetno pod vplivom slašičarjev — začeli krasiti figuralne izdelke s prevleko in okrasili iz sladkornega ledu (»beeste Ware«) »zlasti priljubljeni in otroškemu okusu očitno tudi najbolj po godu sta bila poleg snežnobele barve čistege sladkorja blešče-ča rožnata in nadzemeljsko turkizno mod-ra barva« (Sepp Walter). Punčkam v povojih so začeli nalepljati papirnate obrabice v tisknem tisku (takisto Miklavžem in par-burnem tisku) a lectova srca so oleskali z zra-calom in jim dali vršebino s »smiselnimi verzji. Rdeča je gladka prevleka teh izdel-kov, barvni okrasji pa nastanejo s štrča-njem iz slašičarske brizglice. Ti okrasji se omejujejo večidel na prastari okrasni ele-ment cikcakaste črte in valovnice, ki jim lectar doda tu in tam kak svetla.

Ohranimo lectarijo!

Blizu dvesto let usrvajajo naši in srednje-evropski lectarji svojo robo v tem načinu. Rodove naših prednikov so v otroški dobi v letih vrosne mladosti razveseljevale pisane lectarske stojnice. Lectarski izdelki so se na svoj način postavili ob stran stvarit-vam naše ljudske umetnosti. Če so srca iz lecta in vse, kar prihaja podobnega iz spretnih rok naših tako maloštevilnih lectar-jev, kič, potem se bomo, če bomo hote-li biti dosledni, na vsem lepem odpovedali še vrsti drugih stvari, ki so zvezane z našo preteklostjo, nam po svoje lepšajo življe-nje in k sreči še kljubujejo zobu časa. Razkroj prihaja sam od sebe. Čemu bi mu brez potrebe, nikomur v prid, nam vsem v škodo sami odpirali vrata? Smo pa vsi za bol vsemu, kar človek z zdravim oku-som, čeprav brez razumske razlage, skoraj da nagonsko občuti kot kič. Tam pa brez pardona.

DR. NIKO KURET

Slovnica

Nova teoretična izhodišča

Dr. Jože Toporišič: Slovenski knjižni jezik - 4

Pri založbi Obzorja je izšel zadnji del naše nove šolske slovnice (republiški sekretariat za prosveto in kulturo je knjigo potrdil kot učbenik za IV. razred gimnazije) — Jožeta Toporišiča Slovenski knjižni jezik 4. Ima te razdelke: Slovenski jezik v Jugoslaviji, Pona-zoritev umetnostnega razvoja slovenske knjižne besede (od leta 1918 do danes), Pogovorni jezik, Oblikoslovje, Skladnja, Stavčna fonetika in Sproščanje; poleg tega kaže omeniti še pregled vsebine vseh štirih knjig SKJ in pa kratice (seznam) avtorjev, večinoma slovenskih klasikov in priznanih sodobnih piscev, katerih dela so bila uporabljena pri zbiranju jezikovnega gradiva (zgodov).

Nadrobnejše strokovne ocene ne bodo moglo molče mimo cele vrste novot, ki jih SKJ 4 (in tudi prve tri knjige) prinaša tako v svojih naselnih izhodiščih kot v odkrivanju, obravnavanju, razvrščanju, vredno-tenju in poimenovanju jezikovnih dejstev, v tem poročilu pa bomo podali samo nekaj kratkih opask, nastalih predvsem ob primer-javi s prejšnjimi slovenskimi slovnici. Cela vrsta pojavov, ki so bili poprej samo omenjeni ali pa sploh pozabljeni (deloma upravičeno, saj npr. nekaterih trditve ni bilo mogoče postaviti na zanesljivo podlago, dokler ni napredovala naša eksperimentalna fonetika), je zdaj natančno obdelana: stavčna fonetika, pogovorni jezik, medmet, tuje vr-vine v slovenskem knjižnem jeziku, posebni tipi stavkov, polpremi govor, razvrščanje besed in stavkov, slovnica vrednost izraznih sredstev na vseh ravneh; drugi do obravnavani na nov način (npr. delitev prirednih razmerij). Posebno pozornost bo morda zbu-dili novi strokovni izraz zborni jezik, ki je vpeljan v poglavju o pogovornem jeziku in ker je letu postavljeno kot nekako na-sprotje oziroma vzporednica, lahko sklepa-

mo, da gre za novo poimenovanje pojava, ki ga je naše jezikoslovje obravnavalo kot »knjižni jezik«, medtem ko izraz »knjižni jezik« Toporišiču očitno pomeni tisto, kar nekateri imenujejo »starodavni jezik« in kar obsega tako zborni kot tudi pogovorni jezik. Škoda, ker je bilo novo poimenovanje vpe-ljano kar mimogrede, tako rekoč molče, saj ga Slovenci že dolgo časa iščemo; ker ga nismo pravočasno našli, je med drugim prišlo do nepotrebnih nesporazumov ob o-ocenjevanju SSKJ I oziroma ob delstvu, da ta slovar knjižnega jezika uporablja poseben slovnici kvalifikator »knjižno«. Ker izraza »zborni jezik« in »knjižni« oziroma »stan-dardni jezik« potrebujemo, njuna vpeljava in uveljavitev morda le še ne bosta popolnoma prepaziti. Poglavje Slovenski jezik v Jugoslaviji opisuje boj za samostojnost in funkcijsko enakopravnost slovensčine v zadnjih petde-setih letih, njen trenutni položaj ter pri-zadevanja novejšega slovenskega jezikoslov-ja, da bi se približalo ravni svetovnega in da bi zadostilo praktičnim potrebam, ki se porajajo ob čedalje večjem družbenem uveljavljanju slovensčine (formalne ovire so le

še v vojski, druge omejitve pa povzročata slavna brezbrzičnost in komercializiranost Slovenec).

V poglavju Sproščanje sta se v naše šolske slovnice po dolgem času vrnila stilistika in poetika (zadnja zlasti v SKJ 1—3). Sicer pa je treba ugotoviti, da SKJ v marsi-čem prestopa omejitve šolskih slovnice; to je sicer v prid slovenskosti, a kdaj pa kdaj tudi v škodo didaktičnemu namenu knjige (npr. ob precejšnji umski zahtevnosti ne-katerih razlag, zgledov in vaj). Z didak-tične plati bi bilo mogoče kaj izboljšati npr. s konkretnimi stavčnimi zgledi pri delitvi veznikih zvez na priredne in podredne vrste (str. 84), in skrbnejšo izbiro strokov-nih in drugih izrazov (da-stavki, odnosni stavki, brzina govora, dotičen, osamostaljen ipd.), s splošneje plati pa spremeniiti vr-stitev poglavja Tuje v slovenskem knjižnem jeziku (zdaj je v razdelku Oblikoslovje, če-prav se ukvarja tudi z glasovnimi, pisnimi, skladnjaškimi, besedami in besedovornimi pravinami), opredeliti uporabo kratice Tj (ustrezne zgledje pa pripisati prevajalcu iz srbohrvaščine v slovensčino) in še nekaj navedenosti, ki pa ne morejo bistveno zmanjšati vrednosti dela. — Iz knjige same ni mogoče jasno ugotoviti, kolikšno vlogo pri oblikovanju končne podobe besedila so imeli pregledovalni rokopi (Franc Jakopič, dr. Jakob Rigler, Jože Sever in Janez Sivec).

Z izidom četrte knjige SKJ je pred nami nova zaokrožena podoba slovensčine in njenega ustroja. Ob izidu prvih treh knjig (1965, 1966, 1967) so bile njihove novote sicer opažene, vendar deležne le v krajših, priložnostnih in marsikdaj ne preveč naklo-njenih ocen v javnosti in po kulorjih. To nas niti ne sme preveč presenetiti; teme-ljiteje ocenjevanje bi bilo pred izidom zad-nje zveza težavno in tvegano; novi način obravnavanja in nova teoretična izhodišča-terjajo od bračca, navajenega prejšnjih slov-

France Lokar: KO PELIN CVETI

Če bi rekli, kot to se veda govori literarna zgodovina, da se lite-ratura in s tem pozna-ja nenehno dopolnju-ta, da torej literarna zgradba kot celota sa-ma poraja nadaljav-nje v tem smislu, da se določeno tokovi ne ponarjajo, potem za zbirko pesmi Francisa Lokarja lahko rečemo, da stoji zunaj literar-nih bojev in s tem li-terarnega življenja na opisani način. V omenjeno literarno zgradbo namreč ne vstopa, oziroma ostaja zunaj ne glede na današnji trenutek in na današnje stanje v tej zgradbi. Kot privatna zadeva ostaja v kiliseju, kakršnega so v okviru jezika izoblikovala različna pesniška prizadevanja. Branje teh pesni nam po vsebinski plati daje in formacije na isto leno; neizpolnje-no ljubezven vočno slovo, težko in hrepe-nenje, ki se nikoli ne uresniči. Tako je vsa zbirka en sam ciklus trpljenja, ki ga ne moreta razrešiti ne pesnik ne usoda: to pa je tudi razumljivo, saj v nobenem be-sedilu ni nobene akcije in se lirski subjekti zavoljo tega pač mora zadovoljiti z resni-girano pasivnostjo. Gre pa za ljubezven, ki ni razmerje do realne ženske z vsemi nje-nimi zemeljskimi lastnostmi, pač pa za idealen »sveta«, o katerem pojo pesmi z vsem spoštovanjem, saj bi konec koncev lahko omenji zanesljivo vodilo za varno pot skozi življenje, in kratko malo, in do-pokončno: to so ljubezenske pesmi, ki so za-nimive morda zato, ker so se pojavile v času, ki je pesnjenje te vrste po vsem vi-dezu v precejšnji meri zatrl. V tej zbirki vreo na papir brez takšnih časovnih zka-konitostia, zato tudi ni čudno, da je njihov jezik daleč od hermetizmov in nekomuni-kativnosti. Srečujemo se potemtakem z ne-ke vrste večernimi branjem, ki ne pozna hudih, nepomirljivih nasprotij, saj le-ta človek obvičuje in nazadnje obvlada, če-prav za ceno svojega poraza: pristane na neodrešeno trpljenje, kar je seveda prav tako videti vnesodobno, zato pa tudi v pesniški obliki dokaj neodmerno. To kaj-pak kljub temu da so pesnice sile prepro-ste in jih je moči zlahka prebrat. Poleg srca in »dušev« je v njih namreč še vse polno elementov, ki smo si jih bralci zno-sili v spomin bodisi iz narave ali iz lite-rature, ki lahko sega celo tja do bližinskih besedil o ljubezni in trpljenju. Knjiga je iz-šla v samozaložbi, natisnil jo je celjski Ce-lis, vezal pa nihče. Tudi ni navedeno, kdo jo je opremil, čeprav oprema spominja na Jaklja. Stane 30 din.

razgrne cel kup stvari o intimnem življe-nju popularne šansonetke. Razumljivo je, da si je Simone zato nakopala sovraštvo in jezo premožnih ljubimcev »pariškega vrabč-ka«, med katerimi je tudi nekaj slavnih, ki niso pokazali niti najmanjšega navduše-nja in razumevanja za tako svojo »popu-larnost«. Biografiki, ki se zdi vsevedna, lahko morebiti opravišmo, ker je verjetno to in ono v romanu sama strojila vendar pa ni njena zelo slikovita pripoved zato nič manj pravljna podoba prežodaj umrle Edith Piaf. Knjiga živo govori o veličini in nizki vsakdanosti, mizeriji in bogavstvu, svetlobi in temi — o vsem, kar se je ves čas prepletalo v življenju »pariškega vrabč-ka«. Ko je E. Piaf dolga leta prepevala po ulicah in barih, se je »preselevala« iz ene ljubezni v drugo, doživljala prometne nesreče, si »pomagalas« z mamilii, ljub-te-mu pa je postajala vse bolj znana kot pevka. V korak s tem, ko je v osebi tra-gedije doživlja plimo, je šla njena nepo-novljiva pot do slave. Ni kaj: na svojem področju je bila E. Piaf resnična umetnica, pri čemer ji je »pomagal« instinkt. Nje-na petje, njegova dramatična lepota, je vselej zrcalilo vse njene osebne stiske in veselja, prav zato pa je postala tudi velika in nepozabna. Biografijo, obsegajočo 472 strani, je v prevodu Vladimirja Pogacnika izdala ljubljanska založnica Cankarjeva za-ložba. Knjiga pa je opremil Matjaž Vipot-nik. Cena: 68 din.

František Langer: BRATOVŠČINA BELEGA KLJUČA

Tajna društva, bratovščne, skrivni sestanki, veliki načrti, predvsem pa najrazli-čnejše potegavščine; je kdo bi vedel, koliko li-terarnih (pa tudi film-skih in v zadnjem času predvsem televizijskih) obdelav je že doživela ta otrokom tako pri-ljubljena tema. Naj se spomnimo je Tajnega društva PGC, Bratov-ščne sinjega galeba

ter vrste zgodbe o Kecku, Mojci in Rozletu — del domoljubnih avtorjev — pa Deček Pav-love ulice, Pike Nogavičke in še in še. Svet teh pripovedi je otroški svet, tako najmlajših kot svet že nekoliko večjih otrok, svet njihovih iger, velikih dejanj ter vseh-kih, žalostnih in smešnih prigod, ki jih pre-pletajo najrazličnejše vragolije. Otroci so v teh svetovih tudi glavni junaki, skoraj praviloma pozitivni junaki, ki pomagajo starčkom, invalidom in siromakom, še raje pa jo zagodejo zlobcem, tatovom, skopi-hom in drugim grdnom. Odnos med ni-hovim svetom in svetom odraslih je skrata-ka, bolj ali manj premočrno razmejen in jasno določen, prav tako odnos med do-brim in zlom, med lepim in grdlim, pri čemer pa navadno vendarle ne gre za zgolj črno-bele podobe. To bi bilo nekaj značilnosti, nekaj najpogostejših sestavin, ki prevladu-jejo v književnih (pa tudi drugih) delih, namenjenih otrokom. In takšne značilnosti sestavljajo tudi zunanji okvir Langerjeve Bratovščne belega ključa. Pa vendar je ta knjiga, ki jo sestavlja devet pravzaprav samostojnih zgodb: Bratovščina belega klju-ča se predstavi, Bratovščina bogati muzej-ske zbirke, Bratovščina pomaga revnemu obrtniku, Dečki bratovščne postanejo de-tektivni itd., nekaj posebnega, zlasti zavoljo svojega avtorja, danes že pokojnega češkega generala in zdravnika Františka Langerja. Zanimivo je namreč, da se je njegova pi-sateljska pot začela razmeroma pozno, ne-koliko v dvajsetih letih, torej v času, ko si je tedanja Evropa začela bolj v miru celiti rane po prvi vojni in po neuspešnih inter-vencijah v novi Rusiji, ki se jih je, kot legionar udeležil tudi Langer. Prav to dej-stvo je bilo pozneje tudi odločilno, tako v tem pogledu, da je bil Langer danj časa v nemilosti, kot v tem, da se je resneje lotil prav pisanja za otroke in se jim skušal na ta način nekako oddolžiti za vrsto grozot, ki jih ni le doživljal, marveč je v njih tudi sodeloval. Prav Bratovščina belega ključa je s svojim simboličnim prizoriščem, ze-lenim vrtom, obdanim z visokimi zidovi, s majhnim skritim in srečnim končkom sve-ta, v katerem vladajo otroci, nemara naj-značilnejši odgovor, celo nekaka »pokora« za leta, ki so bila tako čez in čez polna krvi in smrti. Bratovščina belega ključa, ki je z zaporedno številko 151 izšla v zbirki Sinji galeb pri založbi Mladinska knjiga, je pre-vedla Bilka Koprivec-Mate. Cena: 10 din.

Arnold Krieger: HIŠA SPRAVE

Pisatelj obravnava v tem romanu dokaj na- navadno snov — tako, ki je ne srečamo vsak dan. Gre za zgodbo o občetu, ki je prisljen urediti svoj obč. Šil-vio, in sicer preprosto zato, ker drugič ne more uveljaviti svojih občutovskih pravic do nje. Silvinova mati, nje-gova nekdanja žena, se je namreč vdružil po-ročila, potlej pa se je onesrečila v velikem požaru v Dresdenu. Za njo ni ostalo nič takega, kar bi pravemu občetu dalj pravico do otroka tudi pred za-četkom Ode J. Osander bi rad ustvaril obe-ma, sebi in hčerki, nov precej boljši svet — dravnica od tistega, ki se mu je skušal iz-makniti, iz katerega je pobegnil v finiški zgodovini na visokem severu pokušal obema ustvariti svet, miren dom. Toda pretek-lost, ki ni mrtva, mu sledi tudi tja in ču-ovitvi sametni kočček sveta in ga prislji, da se mora bojevati za svojo usodo: ter preči pot notranjega očičenja. Menda ni potrebno po-sebeje pripovedovati o vrednosti tega roma-na, kajti za to trča že avtorjevo ime. Ar-nold Krieger namreč ni neznan slovenskemu bralcu. Prevedena imamo namreč njegova zadnja dva romana (Jukunda ter Odvetnik za ločitev), dva njegova knjiga mimogrede razpredana. Roman HIŠA SPRAVE, ki ob-sega 362 strani (cena: 48 din), je izdala Cankarjeva založba. Prevod: Mimi Malenšek, oprema Karej Hrovatin. N. R.

Glej D. Brozovič: Standardni jezik, Zagreb 1970
H. Vogel, Tribuna 1965, št. 6

Domača reportaža

Pri Čušu na Ženiku

Obisk pri zbiralecu starih predmetov

STOJAN KERBLER: POCITEK

Bilo je čemerno jutro in po Ščavniški dolini so se plazile megle. Turobno kakor v pozni jeseni, dasi je maj in dasi kmetje v Prlekiji nejevoljno čakajo sonca, da bi osušilo ilovnato zemljo in bi posadili krompir. Iz nizkih oblakov je enakomerno deževalo. Vprašal sem Že nekaj kilometrov pred Vidmom ob Ščavnični ženičo ob cesti, kako pridem do Čuša. Brez obotavljanja je odgovorila: »Do Jurja (Videm ob Ščavnici), potem pa na desno in povprek do Sovjaka. Tam ga najdete.« Kakor da bi povprašal po Radgoni ali Radencih. Greoč sem še nekajkrat vprašal po Čušu. Nikoli se ni dogodilo, da bi ga vprašani ne poznali.

Čušov dom ni v Sovjaku, ampak na sosednjem bregu Ženiku. Na hiši, belopleskani, stoji napis: »Spoštovani stari hram / staršev naših dom / dan jim vodi večni lona. Z umetelno pisavo ga je napisal na steno akademski slikar Vidic. Čuš je stopil v hišo po ključce. Nato pa sva se spustila po klancu nekaj deset metrov navzdol do amuzeja, kakor tu imenujejo staro vinčarijo, v kateri ima Čuš spravljene zbrane starine.

— Kako vam pravijo ljudje?
»Čušov Južek. Brez tovariš in brez go spodla.

— Kar slavni ste v teh krajih. Vam je ta slava v nadlego?
»Dolga leta sem delal na cesti. Ljudje se me spominjajo še iz tistih časov. To, da me poznajo, koristijo mojemu zbirateljskemu delu. Meni, še bolj ženi, pa je v nadlego.

— Kako in kdaj ste začeli z zbiranjem starih predmetov?
»Začelo se je nevede in po naključju. Delal sem na cesti, pa sem našel tu in tam kakšen star predmet, ki sem ga shranil. Šele po drugi vojni sem začel zbirati zares. Ljudje so za to moje zbirateljsko delo kmalu izvedeli in so si zbirko prihajali ogledovat. Marsikdo je ugotovil, da se tudi njemu na podstrešju in po kleteh »apostavlja« stvari, ki jih nima več za kaj uporabiti, so pa narodopisnega pomena za te kraje. Začeli so mi prinášati starine in tako je začela nastajati zbirka.

— Zrtvujete za zbirateljsko delo mnogo časa?
»Mnogo. Toda čas si razporedim in nekako se kar gre. Najhuje je takrat, ko pridejo nenajavljeno obiskovalci pa moram pustiti delo na polju ter jim razkazati razstavo. V zadnjem času je toliko bolje, kolikor imam zbirko na enem mestu v posebni hiši. Pred tem sem moral iskati predmete po zabojih in omarah. Sem pa kmet. Trdo delam, brez mehanizacije.

— Prihaja veliko obiskovalcev?
»Najprej so hodili domačini, pozneje pa tudi od drugod. Šele potem, ko sem dve leti zapored razstavljal v Vidmu ob Ščavnici, so začeli prihajati ljudje iz vseh vetrov. Zdaj je obiskovalcev vedno dosti. Prihaja jo šole, razredi, posamezniki, tudi iz tujine in sosednjih republik.

— Prihaja tudi taksni, ki bi radi pri vas kaj kupili?
»Posebno tuje večkrat moledujejo za kakšno sabljo ali rapir. Prav težko jim

napravim, ker je to narodno blago in da ga zbiram ravno zaradi tega, da bi v teh krajih tudi ostalo in bilo v pomoč raziskovalcem mrtulih dni v Prlekiji. Dogodi se tudi, da kaj malega izgine. Toda redko.

Vsaka reč ima svojo zgodbo

S siavno krita, belo popleskana in z zelenimi naoknicami je »muzeja« — nekdanja vinčarija, že sama vredna občudovanja. Nad vhodom kraljuje zrnaj, ki ga je imel iznajdljivi kmet, ko je temna in pustja, starine razstavljene po vsem prostoru, vsaka s svojim lističem in razlago. Vse je razmetano v tako prijetnem neredu, da more obiskovalec na prvi pogled ugotoviti, s kakšnim trudom je kos za kosom »ostavil« zbiralec vsako stvar na svoje mesto. Majhne izbe so obložene do zadnjega kotička. Kmalu za vrati visi listič z napisom: »Iz preprostih kmečkih hiš so izšli velmože, ki so bili našemu ljudstvu vodnike. V zadnji sobi so zaboji, kamor Čuš spravlja starine.

S trdo roko, nekoliko nejevoljen, da ne more pokazati vsega, ker je že začel s podiranjem razstave, prijema predmete in razlaga. Vsaka rocka, petrolejka, kipec, sablja ima svojo zgodbo, svoje junake. Na obrazu mu sije dobrovoljen smehljaj. Z očmi nemirno išče potrdila v sogovornikovem obrazu. Vsaka beseda je po svoje zavita v hudomušnost in stavke vežejo duhovite domisljice.

— Kdo vam pomaga pri delu?
»Sin. Z navesti pa največ profesor Kovčič iz Veržaja, kateremu se imam zahvaliti za večino svojega znanja. Sodelujem pa še z mnogimi drugimi. Potreben sem navsez, saj za noben predmet ne rečem ničesar, dokler njev izvor in starost ni sta dokazana. Kar imam v dvojniki, po navadi odstopim pokrajinskim muzejem.

Tudi pripovedke zapisuje

Zbirka je ogromna. Še tako optimističen obiskovalec mora biti presenečen. Kolovrat, poljedelsko orodje, spomniki, knjige, slike, orožje, fotografije... Prava narodna zakladnica. Vrh tega pa zgodbe. Zgodbe o ljudeh in predmetih.

— Kako dobivate od ljudi starine? Hočejo imeti plačilo?
»Večinoma ne. Domačini so ponosni na to zbirko. Vedo, kakšnega neprocenljivega pomena je za zgodovinsko in narodopisno raziskovanje teh krajev. Ljudje mi starine prinášajo ali za sporočajo, naj sam pridem ponje. Uredimo ponavadi brez plačila. Če kdo zahteva manjšo vsoto denarja, mu plačam, če postavlja previsoko, mu povem, da nimam denarja in da ne morem kupiti.

— In kaj potem?
»Potem ljudje odnesejo starine nazaj na podstrešje in jih tam razbijajo ali s časom izgubijo. Tako so za vedno izgubljene za naše kraje. Pred časom je bilo tako z enim okoliških kmetov, ki sicer ni postavil cene, pač pa za znamenite ročke ni in ni hotel dati. S časom je pozabil nanjo in jo nevedoma razbil. Se danes mu njegova žena pravi: »Ljubše so ti črepinje, kakor da bi dal za muzej. Dosti bolj daleč gleda.«

— Bodo z vami izgibile v pozabo tudi tisočere zgodbe teh predmetov?
»Ne, pišem in beležim jih, kolikor se da!«

— Kaj pa narodopisno delo, zbiranje ljudskih pesmi in pripovedk ter zgod, ki

jih piše življenje v teh krajih, Beležite tudi to?
»Tudi to. Zbiram pesmi, zgodbe, pripovedke, resnične in izmišljene. Pogovornim se s stariimi ljudmi, ki še marsikaj pomnijo ter zapisujem njihovo pripovedovanje. Seveda vsega ne morem opraviti. Za marsikatero stvar, ki je ne utegnem zapisati ali se mi že zapisana izgubi, ko krožim med ljudmi, mi je žal.«

Na mizi leži zvezek sibirilskega prerokovanja, pisan v rokopisu v začetku prejšnjega stoletja. »Leta 1913 pridejo spet bojiš časi« piše. Oba se smejeva. Zbirka je tako velika, da je v nekaj urah ne pregledaš niti površno.

»Včasih pridejo zgodovinarji in študentje še jutraj in jih do večera ni ven. Tudi sam še nisem uspel vsega natanko raziskati.«

— Kaj vas žene k temu delu?
»Že od nekdaj sem ne samo čutil s tem krajem, pač pa se tudi spraveval, zakaj so tu vinčarije, kajže in vinogradi, drugod pa kmetije, zakaj krožijo o različnih stvareh ljudske zgodbe, zakaj je bilo življenje v teh krajih tako trdo. Vedno sem se spraveval tudi, kakšno je bilo to življenje. Začel sem iskati in iščem še danes našnja.«

Odkod ime kraja

— Kaj mislite s svojo zbirko pozneje?
»Mislim, da se na to. Zdi se mi, da ima sin veselje s tem, pa bom njemu prepustil vse. Z zbirko je treba delati pazljivo, saj je v njej mnogo unikatov, ki jih ni moč dobiti nikjer več. Zato bi potreboval prostora. Zbirka v tako majhnem prostoru ne pride do izraza. Ne morem razstaviti denimo mamutovih kosti, kamnitih sekir, ronegastega orodja... Orožja in orodja ne morem zmetati na en kup. Zdi pa še to prenavljanje. Res, nujno potrebujem prostora.«

Zunaj je nehalo in ponovno začelo deževati. Vrnila sva se k hiši, da sva vrnila ključke Doma ima nekaj predmetov, ki so dragocenejši, pa jih je čez zimo spravil v tople izbe. Kamnite sekire, sekira iz bronaste dobe, rezljane podobne in kipeci, na steklo risane risbe...

»Pred tristo leti so gradili cerkve na Stari gori in takrat so kmetje vozili kamene iz rimskih kamnolomov v Osiku preko Ženika Ker je šlo v breg, so priganjali konje in drug drugega: Zeni, ženi! Od vod ime Ženik. Takšna je stara pripovedka.«

Nagajivo in mladeniško pripoveduje zgodbo o ljudeh in življenju v Prlekiji. Govori v živi domači govorici. Prijetno ga je poslušati. Prekateri teh zgod bo kaj lahko za vedno pozabljena, kajti oboje je za enega človeka preveč: zbirati narodno bogastvo in obdelovati polja.

Kot bi mi bral misli, reče Čuš:
»Ceprav ljudje vidijo, da to ni sala, in znajo ceniti moje delo je predmetov vedno manj. Mladi gospodarji prenavljajo hiše in starine romajo v pečt ali pod sekire. Še nekaj let, potem bodo tudi v Prlekiji izgubili iz hiš vsi ostanki nekdanjih dni.«

Pred hišo se posloviva. On jo mahne proti Sovjaku, jaz pa nazaj po blatnem kolovozu proti Vidmu.

Dasj je deževalo, je bil pogled z vrha Ženika slikovit. Griči so bili zaviti v kopreno megle in turobno tišino, temni znameniti pomladnega večera. Pri Vidmu je zvonilo.

Narodopisnemu in zbirateljskemu delu bijejo zadnje ure. Ko ne bo več ne starih hiš in ne starih ljudi, bo večidel predmetov preteklosti uničenih in izgubljenih, pripovedk, ljudskih pesmi in zgodb pa pozabljenih. Mladi ne prenašajo ljudskega izročila.

TOMAZ KSELA

Verski obred ali politikantski oder

Sporočila neke brošure z visoko nakladdo

„Široki brijeg“ in še nekatere zlorabe verskih obredov v politične namene

Pod gornjimi naslovi je sarajevsko »Oslobodjenje« letos 8. avgusta objavilo naslednji članek, ki bo bržkone zanimal tudi naše bralce, saj je o tej zadevi zadnje dni dokaj govorjenja in pisanja.

Mostar, 7. avgusta

V času, ko se znova govori o privatizaciji religije, o tem, da so verska čustva vsakega človeka njegova zasebna stvar, da se verski obredi lahko opravljajo v za to določenih krajih, v času, ko je celo republiška konferenca SZDL čutila potrebo, da o tem objavi poseben dokument, smo znova v položaju, da delu klera vse to ni dovolj. Kot kaže, je politika bila in ostala njegova velika bol, njegov sbreg, in osamezni ljudje, oblečeni v verske obleke, znova poskušajo verske obrede, sakralne institucije in prižnice spreminiti v prizorišče svojih politikantskih ambicij. Povod za ta tekst je več, najbolj svež pa je proslava smarijanskega letas v cerkvah in okrog cerkev, ki so posvečene Madoni. Ena od teh je tudi cerkev in samostan na Širokem brijegu. Ta cerkev je postala center praznovanja smarijanskega letas v Hercegovini in vsako nedeljo pridejo sem na božjo pot verniki iz hercegovskih in dalmatinskih občin. Gre za misije, procese in organizirano prihajanje, za kolone avtobusov, ki križarijo po razbeljenih hercegovskih cestah, in vozijo skozi Mostar ter se zaustavijo pred cerkvijo na Širokem brijegu.

Jasno je, da proti praznovanju smarijanskega letas, verskim obredom na dvorišču cerkve in samostana na Širokem brijegu nihče ne nasprotuje. Menihi v samostanu na Brijegu so prosili in dobili dovoljenje za organiziranje te velike in za vernike verjetno pomembne proslave. Na prvi pogled je vse v redu. Vsaj tako bi moralo biti. V želji, resnični ali samo formalni, kar je vseeno, da bi bila vsa manifestacija čim bolj v redu, in na opozorilo predstavnikov družbenopolitičnega življenja lističe občine so menihi opozarjali ljudi po hercegovskih in dalmatinskih krajih, da ne bodo trpeli nošenja zastav ali grbov brez socialističnih simbolov.

Verske prireditve na javnih krajih

Ko pa se je proslava začela, je ves dogodek dobil drugo barvo in vsebino. Že na začetku smo zapisali, da avtobusi, ki vozijo vernike do samostana, obvezno vozijo skozi Mostar, vendar kako?

Iz nekaterih avtobusov vzhajajo zastave brez socialističnih simbolov, nekateri avtomobili pa so okrašeni z znamenji, ki prav tako nimajo socialističnih simbolov. So tudi gesla, s katerimi se pripadnost katoličanstvu povezuje s pripadnostjo hrvatski nacionalnosti, kjer se katolik jemlje kot sinonim za Hrvata. Iz avtobusov vzhajajo tudi cerkevne zastave. Vse to torej na javnih, na najbolj javnih krajih.

Ali dalje: grobovi svetnikov, ki so bili deklarirani kot sovraški narodnoosvobodilnega gibanja ali celo kot soudeleženci v sovražstvu proti partizanom, so okrašeni z venci in svetjem. Božja pot vernikov se tuaj izkoristi tudi za oživiljanje preteklosti. Bolje rečeno tistega, kar je bilo v tej preteklosti zelo mračno. Da se versko zborovanje zelo pogosto spreminja tudi v prizorišče političnega delovanja, ni treba posebej omenjati. Nastopi nekaterih menihov, so naleteli in še naletijo na začudenje in obsojdo samih vernikov, ki sodelujejo v tem verskem obredu. Dejstvo je, da se je verska proslava počasi spreminila v svoje nasprotje, da si je prilastila javne kraje, torej ne cerkvene, za del cerkvenih manifestacij, da je ustvarila nezadovoljstvo in ogorčenje med pripadniki drugih konfesij, med ateisti in samimi verniki omenjene konfesije, ki na religijo gledajo tako, kot je treba. Zares ni mogoče vzhajati zastave, na kateri je katolištvo sinonim hrvatsstva.

To pa se ni vse. Da to ni samo zgodba, so se potrudili dokazati menihi iz Širokega brijega. Ponudili so nam brošuro s 24 stranmi z naslovom »Široki brijeg«, ki jo je izdal frančiškanski samostan Široki brijeg, natisnila jo je tiskarna »Blokovo« v Metkoviću v nakladi 20.000 izvodov, »anjo pa odgovarja dr. fr. Gojko Musa. Kaj prinaša ta knjižica?

Zdi se nam, da predvsem zelo mnogo strupa in neresnice. Sicer pa navedimo nekatere »biserne« iz knjižice:

»Sredi Hercegovine je hriboček. Imenuje se Široki brijeg. Ta brijeg je Hercegovcu ponos vse od zibelke, pojem veličine, stolp prosvete, Marijino ognjišče, hercegovsko zbirališče. Zato se časoma ljubezen do njega širi do norosti, sovraštvo pa raste do besnila.«

Naj pripomnimo: ali ne deluje ta apoteoza »Širokega brijega« kot lastno nasprotje?

Navajajo: »Leto 1945 je Brijegu spodrežalo perspektivo in mu prineslo agonijo. Cerkev je opustošena. 289-krat so jo zadlele topovske granate. Iz samostana je bila odstranjena hišna številka, napis nad vhodom v samostan je bil poškodovan, z bombardiranjem, s požari in z opustošenjem je bilo uničeno kulturno blago tega kraja: arhiv, muzej, velika knjižnica, fiškalni, kemični in biološki kabinet, ugasnilo je 29 življenj iz te hiše. To je največja izguba, ker je nenadomestljiva. Široki brijeg »zgrabi« ime. Iz pepela in mučeniške krvi pa se je rodil novi naraščaj, ki ne umira. Dva zvonika kot dva močna sina na višku moči pomnita preteklost in objemata svojo mater, ki stoji ob grobovih svojih otrok... in joče.«

Ne moremo, da ne bi vprašali odgovornega dr. fr. Gojka Musa, na kakšno spodrežano perspektivo misli. Ali je to morda zavestno blatenje vrednot, ki jih je prinesla revolucija. Če že uporabljate podatke, da so cerkev celo 296-krat zadlele topovske granate, v ozadju teh besed pa je jasna iluzija, da so bili partizani tisti, ki so oskrbnili »božji hram in njegovo svetost«, kaj mislite soče Musa, ali so to pred nmi storili ustaši, ki so prav s teh zvonikov sejali smrt v partizanskih vrstah v bojih za osvoboditev Listice? In še eno vprašanje,

menih Musa: »Katero preteklost si je za pomnil novi naraščaj in čigavo? Ali ti stih, ki so bili sovražniki revolucije? Ni samo vedeli, da je v tej državi kdo, ki joka za njimi.

Vi, menih Musa, pa pišete dalje: »Poleg živih Hercegovcev delajo Gospej družbo mučeniki — menihi — ki so nedolžne žrtve.«

Zgodovina Hercegovine je jasna in čista

Vi trdite, da »z Brijegom živi vsa Hercegovina«. Verjetno, da nismo vedeli, da živijo v Hercegovini samo katoliki in da vsi katoliki živijo z Brijegom. Vi trdite, da je samostan zgradil na Brijegu šest trgovin (ker misli na svojo narod), ki so bile porušene v drugi svetovni vojni. Ali želite morda reči, da naša socialistična skapnost ne skrbi za svoj narod?

Pišete: »Brijeg nima umetniin, zakladnice niti nakita. Nima jih niti Hercegovina. Mi nimamo zgodovinskih niti kulturnih spomenikov. Pri nas so se vršile skulturne revolucije.«

Ali se vam ne zdi, da žalite Hercegovina in Hercegovci so ponosni na svojo kulturo, zgodovinsko in umetniško dediščino. Hercegovina ima svojo zgodovino, slavno in čisto, znamenje te zgodovine pa so prav nemi spomeniki zgodovine in kulture.

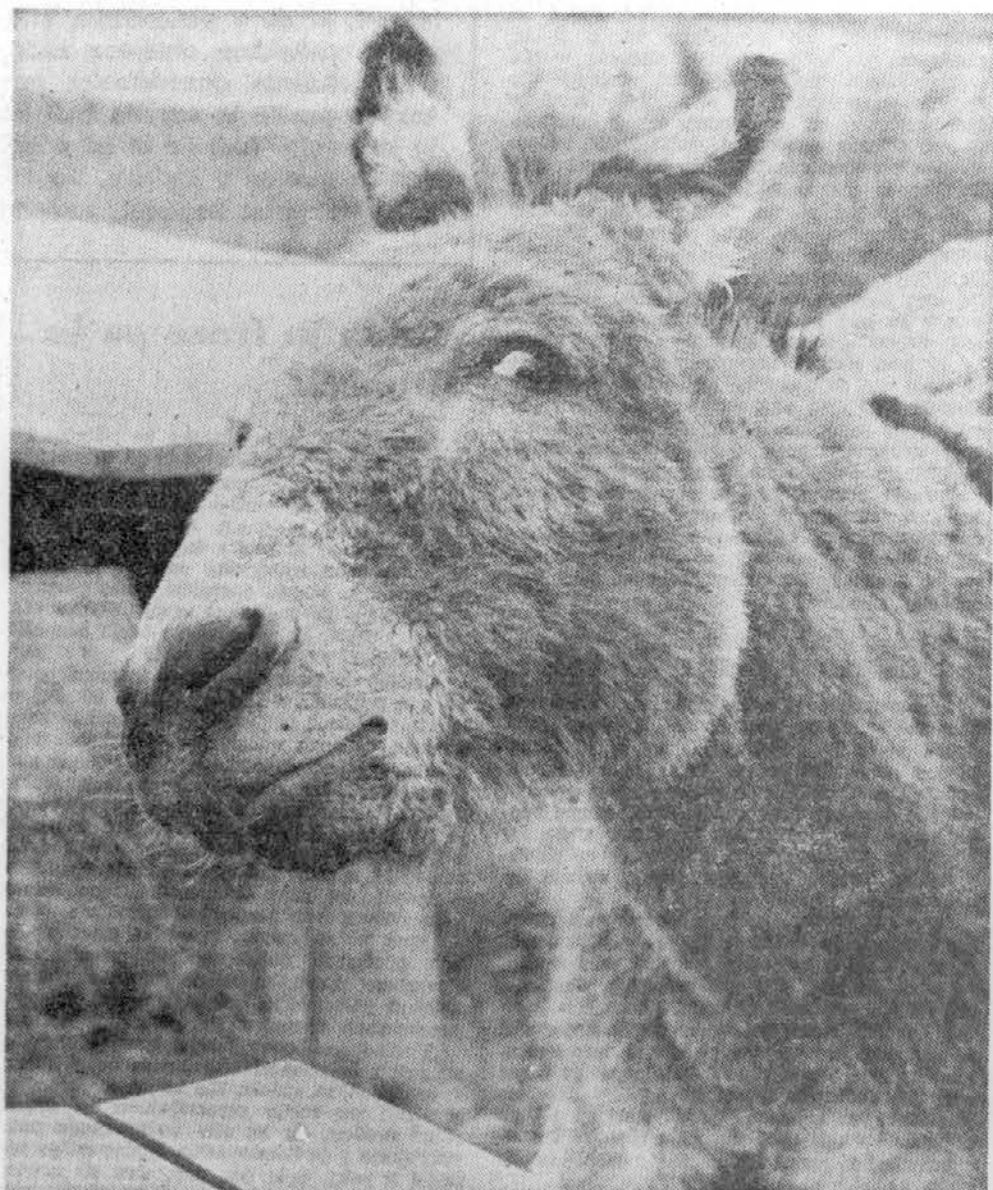
Torej ta tako pamfletsko ubrana knjižica potuje po Hercegovini in Dalmaciji (spitiško okrožno javno tožilstvo je že ukrepalo in sprožilo postopek zoper odgovornega urednika brošure in predstavnika tiskarne, ki jo je tiskala, brošuro, pa zaplenilo — op. uredništva Dela), verjetno pa tudi širše po državi, in ponuja ljudem »širokobrežno samostansko resnico o nase. Knjižica je polna drugih pamfletov od molitve, da se našemu delovnemu sobratu vrne delovno mesto doma, da mladi, na Brijegu razvija film svojega življenja in ODSLEJ (podčrtal D. B.) hodi po dobri poti!«

Knjižica potuje in povzroča ogorčenje s svojimi neresnicami, politikantskimi pamfleti in obujanjem preteklosti. To prav zdaj in v času nove in močne demokratične družbe ter njenih organov in organizacij. V času, ko se z demokratičnim dialogom skušajo rešiti vsi možni spori, tudi tisti, ki morebiti nastanejo v razmerjih med družbo in cerkvenimi ustanovami.

Knjižica je torej natisnjena. Tiskarna Blokovo v Metkoviću verjetno od zavorljiva tiska s rokami, ker je napravila dobro plačano delo. Odgovorni ljudje v njej pa so pozabili, da je poleg denarja tudi nekaj, kar se imenuje socialistična morala in politični fair — play.

Ce tega ni hotel vedeti cenjen dr. fr. A. Gojko Musa.

DRAGAN BARTOLOVIĆ

IZ ŽIVALSKEGA SVETA: »Že vem, kaj mislite!«

Foto: arhiv Dela

VSAK DAN SI UTRGAJTE VSAJ BORI 15 MINUT IN JIH POSVETITE BRANJU. TAKO BOSTE V ENEM LETU PREBRALI VSE KNJIGE PREŠERNOVE DRUŽBE IN ŠE KATERO POVRH

Vtisi

Vročče mostarsko poletje

Pod razžarjenimi gorami teče ledena Neretva

»Na ozemlju Hercegovskega sandžaka ni noben kraj lepši in naprednejši od mesta Mostarja. Zaradi prijetnega podnebja imajo tukaj toliko premenitnega in sočnega sadja, da ga radi podarijo tudi drugim krajem. To sadje je tako, da zelo dolgo ohrani svojo lepoto in slast, in celo barva mu je precej trajna. Skozi privlačne vrtove, podobne malim rajem, se prelivajo žive vode in napajajo zemljo in rast, povsod so na najrazličnejše načine urejene ute, kjer se ljudje veselijo in molijo boga, da bi to veselje še trajalo. Na eni izmed mostarskih džamij je napis, ki pravi: Vzvišenemu računovodji z imenom Mehmed, poborniku dobrega in zatiralcu zla je, medtem ko je bil misleč na brezprimeren in lep kronstih, nenadoma šepnil božji glas: — naj se imenuje hiša slavja«. Tako je pisal o Mostarju, sredi šestnajstega stoletja, turški Valvasor; veliki popotnik, reporter, bojevnik, jezdec, diplomat, sladkosec, božjepotnik in zapeljivec — nadvse slavni in silno spoštovani Evlija Čelebija. Nekaj od tega, če ne kar vse, mora tudi danes zapisati vsakdo, ki hoče o Mostarju povedati kaj več kakor le to, da je mesto lepo in zanimivo.

jih za Lističo, ko je bil širok; Brijeg ne je samostan, temveč tudi in predvsem vojaško oporišče, Menhi, ki so bili tedaj ustreljeni zaradi sodelovanja z okupatorji in izdajalci, so nenadoma, leta 1971, postali svetniki in nedolžne žrtve; njihove posmrtno ostanke pa so prenašali na še bolj svete kraje, molili so zanje in jih poveljevali. Ob tem pa je v brošuri pisalo, da je široki Brijeg ponos Hercegovine, pojem veličine, stolp prosvete, Marijino ognjišče in vda ljubezan do njega rase pri ljudeh do brezumnja.

Vse to in kolone avtobusov, ki so drvelj od vsepovsod in na katerih so vihrale razen cerkvenih še hrvaške zastave brez zvezd ter gesla, ki so istovetila vero in narod, katolike in hrvatstvo. Vse to je segrelo mostarsko vročče poletje. Seveda so vsi obsodili domače vse, kar se je dogajalo v Lističi na koncu Mostarskega blata pod goru Cabuljo, verniki so se razhajali presenečeni in zmedeni, čuteč, da se neka ne njihova sila vmešava v njihove, domače in vsakdanje stvari ter skuša zaneti stare, vsakraj že odmislijene razprtje.

»Nočemo Vica Vukova!«

Pa še Vica Vukov je malce segrel to vročče mostarsko poletje. Tudi on? Nastopal naj bi, toda Mostar je odločno rekel svoj ne: »Mostar zanesljivo ve, kaj dela, in ima močan argument, da nekemu Vukovu ne dovoli nastopati v svojem mestu. Tako je zapisal častnik sarajevskega »Oslovdne-njase 9. avgusta letos.

Ko sta začela »Studio« in »Hrvatski tjeđnik« karati Mostarce in malo braniti Vukova, je Mostar odgovoril: »To so naše notranje stvari v katere naj se nihče od zunaj ne vmešava. Nihče, ki ni v Bosni in Hercegovini, naj se ne barga za Hrvate v Mostarju in okolici.

Zakaj ne marajo Vukova? Odgovor je bil kratak: »Umetniški oder ni politični oder. Ne maramo provokacij!«

V Mostarju in okolici živijo muslimani, katoliki in pravoslavni: Muslimani, Hrvati in Srbi. Trije narodi, tri vere. Mostar pozna kruto ceno preprirov in neenotnosti. Na mostarskem spominskem pokopališču so pokopani Hasani, Ivani in Nebojša, ljudje treh narodnosti in treh ver; ljudje, ki so bili hkrati žrtve vojne, preprirov, neenotnosti, okupatorjev in izdaj.

Mineva vročče mostarsko poletje. DRAGO KRALJ

najlepše, ko se ni vroče, ko je nebo najbolj sinje, ko so vsi obrabi sveži, ko so dekleta najbolj krasna, ko je vse naj in se enkrat naj. Prepotene pevke in od vročine izsesani orkestri ne morejo nikomur pričarati mostarske pomladi.

Letošnje mostarsko poletje pa je vroče in razžarjeno morda še bolj kakor doslej. Ne le za turiste, gostince in trgovce, ki kar ne morejo dovolj naglo, vladno in nadvse zadovoljivo postreči vsem, ki pridejo, drviljo mimo in se komaj ustaviijo, temveč je letošnje poletje vroče tudi za ves politični aktiv, ki se kar ne more podatj na dopust.

Preširoki Široki Brijeg

»Široki Brijeg« se imenuje samostan v dvaindvajset kilometrov oddaljeni Lističi in hkrati že inkriminirana brošura izpod peresa dr. fra Gojka Muse, ki so jo natisnili v hrvaškem Metkoviću, razširili po Hercegovini in naposled prepovedali na sodišču v Splitu.

V mostarski okolici se je pravkar končalo veliko Marijino versko slavje, ki je imelo značaj velikega motoriziranega romanja in — hkrati — neprijetnega, politično poantiranega zborovanja, kjer se je na nove način govorilo o dogodkih iz minule vojne, o tistih trimesečnih hudih bojih med Nemci in ustaši ter partizani, bo-

Modre je tisti, ki prenoči pred Mostarjem, če že tam mimo potuje k morju. Tistega dne, ko hoče videti to mesto, kaj vstane zgodaj, zelo zgodaj, če je le mogoče še pred soncem, še prej, takrat ko zgodnja zora obarva nebo. Potem naj vikoraka v mesto takrat, ko na trg prihajajo prvi sadjarji in zelenjadarji, ali pa še malo prej, ko se v mestno tišino, ki jo molijo je kak neuki Nemci, ki so vozili vso noč skoz Bosno in vozijo še kar naprej samo, da bi čimprej prišli do morja in se namočili... Da, ko v tisto prvo mestno tišino kriknje muzejin, ki je v Mostarju (ne na vsakem minaretu) še živ in pravi in ni le magnetofonski traik kupljen v Mekki ali Kairu. Takrat, če imate srečo, zakraljujete med kamnitimi strehami starega mesta ob mostu le dva svoka, vedno glasno šumenje Neretve in zajezeni, zadržani in z željno puščavsko nostalgijo napojeni muzejinov krič, hlipanje in molitve. Le za trenutek, takoj nato začne ropotati prvi avtobus proti predmestnim tovarnam, trg oživi kakor na povelje in molče sedejo prvi gostje v tisto majhno kavarnico na Čitluku, mostarskem Montmartru, tisto, kjer je na obvezni fotografiji ne le nasmejani Tito, temveč stoji poleg njega še nasmejeni Naser, v tisto kavarnico, kjer nihče ne pove, kaj bi rad, ker stojiš tako le kavaj; močno, jutranjo, malce grenko, malce grobo zrnato, a bodja najboljšo v tej deželi, hercegovski. Samo tistemu staremu možu pri izviru Buzne, nekaj streljavev od Mostarja na jug, se včasih pripeti, da pripravi gostom, če ima ravno dober dan, malce boljše, še bolj turško kavo.

Mesto v žarišču

Potem postaja Mostar vsakdanji. Trume ljudi, trume avtomobilov, trume vpreg, koloniarjev in mopedistov. Iz Nevesinja in Stolca, iz Nürnberga in Kölna, iz Karlova in Novega Sada, iz Ljubuškega in Lističe, iz Liègea in Lilla, iz Malmöja in Bergena, iz Vrgorca in Domaničev, iz Kranja in Murske Sobotice, iz Milana in Innsbrucka...

Prihajajo trgovati in moliti, blagovati most in kupovat spominkčke, pokušati sarame, zavite v trino listje, in pit blatino, posedat v »Čardake« in občudovat drzne skakalce z visokega mostu v mrzlo reko.

Prihajajo in polnijo vse ulice, vse trgovine, vse hotelle, vse gostilne, vsa parkirišča, vse cerkve in džamije, vsa nabrežja in vse perone. Prihajajo kakor nezadržne plime, a odtekaajo neopazno proti morju, proti goram, proti bližnjim in daljnim vsem.

Medtem pa se Mostar naglo, kakor peč greje, razžarja in zapuhti. Toplota in razgretost vejeta od vsepovsod: od sonca in kamnitih hiš, od pločnikov in z neba; predvsem pa z prostiranih izprano belih, golih skalnih pobočij Veleža, Cabulje in Sniježnice, odkoder se silni roji sončnih šarkov kakor od konvinknih zrcal odbijajo in združujejo v skupno žarišče. V tistem žarišču pa stoji mesto. Zato je Mostar najbolj vroče mesto v Jugoslaviji.

Z visokega mosta »zvezljenega« natanko tako kakor se pne loč mavnice skakejo dečki in globoke svetlozeleninske tolmune in srhljivo shlanjene lezejo nazaj, da bi spet in spet skočili; za pet ali deset dinarjev, kakor so pač radodarni tujci, ki so zamudili veliko letošnje skakalno tekmovanje, ki je bilo skoraj natanko tako, kakršnega je pred sto in sto leti opisal še omenjeni Evlija Čelebija, »da emi skakejo strmoglavo, drugi sedé kakor Turki, nekateri objete v dvoje ali troje in takoj srečno lezejo iz vode, prihajajo na most ter sprejemajo darove iz rok vezirja in prvakov. Med letošnjim skakalnim tekmovanjem je bil mostarski most okrašen s klicastimi reklamami močnih podjetij, visoki funkcionarji pa so držali roko pokroviteljstva nad vse splošno atrakcijo.

Peklensko mrzla reka

Mineva vročče (kako mila beseda za mostarsko vročino) mostarsko poletje. Pred dnevi je radio povedal, da je bilo 39 stopinj v senči. Do morja je piliš sto minut voznje, do Gradaca ali Neuma. Pogumnejši dirkajo kar po kosilu k morju, konec tedna pa vsi Mostar seli na slano vodo, do koder je le malce več kolikor je od Ljubljane do Bleda. Cesta je dobra, kolona pa nepretrgana.

V tem vročem poletju, pod razžarjenimi gorami, je težko najti senco, nemogoče se je ohladiti, kajti Neretva, ki teče mimo, je — strupena. Ni umazana ali okužena, temveč je pekleno mrzla! Tudi ob najbolj vročih dneh se voda ne segreje nad 12 stopinj, najraje pa se njena temperatura vrti kar okrog deset. Kdo naj se kopa v njej? Redki in mladi. Res je, v Mostarju imajo tudi bazen, pred kratkim so ga odprli. Povedali so, da je v tistem beton-skem kotlu razen ljudi tudi nekaj vročče vode...

Zgode mostarsko poletje. V razžarjenih hotelih pojejo pevke ob večerji pesmi o mostarskem sbeharu, o pomladnem ovesenjenju, ko je mesto najlepše in se enkrat

MOSTAR: Betonski stečki na veletrgovini

Foto: Drago Kralj

S počitnic na Češkoslovaškem

Kmetje ne bi hoteli začeti „na svoje“

»Zemledske noviny« pišejo o nas samo negativno — Tudi nedolžne žrtve v prostejovski lekarni štejejo med »kontrarevolucionarje« — Pogled iz zornega kota moravske vasi

Nekaj dni dopusta sem preživel med Moravci na Češkoslovaškem. Vas, v kateri sem bival, je malo vstran od glavne ceste, ki pelje iz Brna v Moravsko Ostravo. Pravijo ji tudi »vas rož«, saj ni hiše, pred katero ne bi bilo nasada cvetlic vseh mogočih barv. Za hišami, ki se v panonskem stilu dotikajo druga druge, se skrivajo vrtovi, nekakšne ohišnice zadržnikov. Čedne hiše skrivajo očem tudi nekdanja gospodarska poslopja, v katerih samejajo kokoši, kakšen prašič in seveda tudi koze. Orodje, kolikor ga je še ostalo, je zarjavelo. Tudi če bi ga očistili, ne bi moglo več nadomestiti sodobnih strojev v zadrugi. To so nekakšne ropotarnice ali, kakor je dejal traktorist Bogomil, »invidualni muzeji«.

Gesla in fraze pa še Dubček

Sirno polje je bilo tačas že požeto. Pšenica je bogato obrodila, od 45 do 50 metriskih stotov na hektar. Vseeno so se nepregledne, valovite njive še vedno zlatile v jutranjem soncu ali ob sončnem zahodu. Suša, tudi sladkorni peski ni prišla do živega, kajti pod težko, plodno moravsko zemljo je ilovica, ki zadržuje vlago. Strnišče bodo podorali; pravijo, da je to dober gnoj. Slamo stroj stisne v bale: ko bo čas, jo bodo sesekljali in uprabili za silažo ali steljo.

Ceprav sem se poskušal izogibati pogovoru o politiki, ni šlo brez tega. Skoraj polovica vaščanov je že bila na našem Jadranu; zato je njihovo zanimanje za razmere pri nas razumljivo. Večidel berejo »Zemledske novine«, ki jih dokaj pogosto sovesčajos o kritičnem stanju v Jugoslaviji. Tako jim je beograjski dopisnik Jiri Jakoubek postregel z izbranimi citati iz izjav naših državljanov, ki takšni, kakršni so, ustvarjajo vtis o zmedbi pri nas. O socialističnem laboru piše častnik vse najlepše. Množična občila so spet polna raznih gesel in fraz, pri čemer prednjači nepreprijljivo povečevanje Sovjetske zveze in njene bratske pomoči. Takšno pisanje je šolski primer, kako se propaganda spremeni v antipropagando.

Večina vaščanov sovjetskih vojakov, ki so prišli sosedovat socializem pred kontrarevolucijo, ni videla. Ko so 21. avgusta 1968 zaslišali po radiu ponavljajočo se dramatično novico, da so sile varšavskega pakta vikorakale v Češkoslovaško, ljudje dolgo niso prišli k sebi. Šele čez dan, dva so zvedeli, da so ob zori tanki hrumeli po glavni cesti, le tri kilometre daleč od vasi, proti Brnu in naprej do avstrijske meje. Skoraj vsi, vključno funkcionarji zadruge

in ljudskega odbora so podpisali pismo s katerim so izrekli zaupnico Dubčku. To-dilni so svoje podpise kasneje preklicali in pretežno ostali v partiji. Le tu in tam so me opozorili na koga, ki ni več v stranki. Kakšnega so pri »reviziji« izključili, kakšen pa se je tudi sam poslovil. Tudi za kakšnega sorodnika, živečega v Pragi, Plznu ali drugje, vedo povedati, da so ga kot privržence Dubčka prestavili na nižji položaj. Sam Dubček po ljudskih govoricah dela v neki pisarni. Smrkovski je baje upokojen. Pravijo, da je na počitnicah v istem kraju kot Novotny.

Beg s polja

Trgovine so zadnje čase dobro založene. Cene so na splošno precej višje. Za krome lahko kupite tudi blago, uvoženo iz zahodnih držav, kakor na primer italijanske otroške vozičke, francoski konjak »Courvoisiers«, britvske aparate »Braune« itd. V prodajni so tudi pralni stroji »Gorenja«, s katerimi bi bili kupci še bolj zadovoljni, če bi bila bolj razpredena mreža servisnih delavnic. Znanec iz Perostjeva mi je povedal, da je moral že štirikrat poljati stroj v več deset kilometrov oddaljeni servis — in to zaradi nepomembne okvare. Sicer pa imajo ljudje podobne težave tudi s servisi za domače proizvode, kakor so televizorji, avtomobili in drugo.

Tovarniški delavci pravijo, da je bolje kmetovalcem v zadrugah, ki da so boljše nagravajni, za približek pa imajo še ohišnico. Zadrugniki, nasprotno, trdijo, da se boljše godi delavcem v industriji. Zlasti mladi ljudje neradi ostajajo na vas; in se če je le mogoče, zaposlijo v mestu. V vasi, kjer sem bil, je mnogo ljudi, ki se vsak dan vozijo delat v tovarno. Izmed 800 prebivalcev jih je 250 zaposlenih v zadrugi Traktorist, ki dela poleti od zore do mraka, zasluži

po 2000 kron na mesec, ob bilanci pa dobi še svoj delež »dobičeka«. Zena zasluži polovico manj. To zadošča za srednji standard s televizorjem in pralnim strojem v dvosobnem stanovanju. Na vasi so se pojavile tudi že prve »embéček«, čeprav stane avtomobil »škoda« kakih 65.000 kron.

Starejši zadrugniki podobno kakor drugod po svetu zmanjujejo nad mladimi, češ da jim ne diši delo na polju. Zaskrbljeno se sprašujejo, kaj bo, ko bodo izumrle sedanje generacije. Kdo bo delal na polju? Čeprav je kmetijstvo močno mehanizirano, brez človekovih rok ne gre. Pomagajo si tako, da ob počitnicah vabijo v zadrugo studente, predvsem domačine, ki si, če so pridni, pristujajo lepe denarce. Ljudski odbor poskuša s pomočjo zadruge ustvariti pogoje za pestrejšo družabno življenje; zgradili so plavalni bazen, kino, športno igrišče in še marsikaj.

Nazaj ni več mogoče

Ko sem vprašal zadrugnike, ali bi začeli spet ana svoje, če bi jim to dovolili, so vsi brez izjeme odkimavali. Ne, to pa ne! Čeprav se marsikdo rad spominja svoje kmetije, se hkrati zaveda, da je šel razvoj naprej. S čim bi nadomestili kombajne, ki delajo vse hkrati: žanjejo, mlitajo in stiskajo slamo v bale? Kje bi dobili traktorje, velik sušilni in čistilni stroj za pšenico, helikopter za uničevanje kolaradnega hrošča? Obče mnenje je, da nazaj ni več mogoče. V sosednji vasi se vztraja in sam samcat zasebni kmet, a tudi on ne bi mogel dolgo ostati brez sodelovanja z zadrugo.

So ljudje zadovoljni? Odgovor na vprašanje ni preprost. Če boš vprašal kmeta, kako živi, kakšen je njegov standard, bo odkrnil, da se kar gre. Nezadovoljen je, ker odvrnil, da ne potovati v zahodne države najbolj ne more prizadelo, ker so omejitvi potovanja v Jugoslavijo. Pred vojno so imeli Česi Jadran tako rekoč za svojega. V času »sod-juge« na Češkoslovaškem skoraj ni bilo človeka, ki ne bi načrtoval potovanja vsaj na Jadran, če ne celo v Avstrijo, Italijo ali še kam drugam. Sedaj so potovanja v Jugoslavijo močno omejena. Ko prideš po dolgem času na vrsto, dobiš na banki za štiričlansko družino 2000 dinarjev in zanje plačaš 5000 kron. Marsikdo bi plačal tudi osem, deset tisoč kron, samo da bi lahko taboril ob našem morju. Toda ko si enkrat bil na Jadranu, potem tri leta zanesljivo ne boš dovoljen. To je tudi razlog, zakaj na ulicah ni več tolikšnega povpraševanja po naših dinarjih. Tako mora marsikateri Jugoslovanci, ki je prejšnja leta živel na Češkoslovaškem tako rekoč zastoj, v banko, kjer mu dajo za dinar neka več kot eno krono. Pri takšni zamenjavi je za našega turista življenje na Češkem zelo zelo

drago. Tako so si eni in drugi turisti sedaj bogi!

Spomini iz leta 1945

Moravska mi je še posebno pri srcu. Ne samo zato, ker se je tam rodil praedeč mojih otrok, temveč tudi zavoljo mojih spominov iz leta 1945. Ko smo se skozi Česko in Madžarsko vračali iz taborišča v domovino, so nam bili Moravci najbolj naklonjeni. Ker so bili naši postanki na železniških postajah zelo dolgi, smo lahko šli po bližnjih vaseh, kjer so nam ljudje dali kruha, mleka in sadja. Ne spominjam se, da bi kdo zaloputnil vrata pred nami, kakor se je to dogajalo pozneje na Madžarskem.

Letos sem si ogledal zgodovinske in naravne zanimivosti v okolici Prostejova. Najprej sem si ogledal samo mesto, kjer je vsaka hiša spomenik zase. Morda me je privlačil ta kraj tudi zato, ker ni tako razkopan, kakor so druga mesta, kjer povsod nekaj kopljejo, tako da so povsod sami obvozi. V Prostejovu je tudi lekarna, kjer je v tistih avgustovskih dneh rafal iz strojnice pokosil nekaj nedolžnih ljudi. Včasih so viseli na zidu lekarnne venci, sedaj spominja na tragedijo samo lučnja v steni. Morda je tudi to tisto, zaradi česar vam marsikdo poroče: »Srečni ste, ker smete živeči brez varuhov!«

V okolici Prostejova sta kar dve podzemeljski jami: Macooha in Javoričko. Čeprav nista tako imenitni kot naša Postojnska jama, sta po svoje zelo zanimivi in lepi. Posebnost Macoche je vožnja s colnom, ki razkriva turistu čarobni svet kapnikov. Blizu je vasica Senetarov z najmodernejšo cerkvijo na Češkoslovaškem. Namesto otarja so abstraktne umetniške slike in tudi sama cerkev je podobna neki abstraktni arhitektonski umetnini. Starejši Čehi, čeprav niso tako ortodoksní katoliki kakor Poljaki, zmanjujejo z glavami, češ: »Saj tu še kriz ni podoben križu!«

Javoričko ni znano samo po jami s prelepimi kapniki, temveč tudi po tragediji iz druge svetovne vojne. Temu kraju pravijo tudi »Moravske Lidice«. Tik pred osvoboditvijo so esesovci zažgali vas, očete in sinove pa postrelili. To so storili kot masčevalni ukrep zaradi akcij partizanskih enot v zaledju fronte, ki se je čedalje bolj bližala. Ljudje tod zelo skrbno čuvajo vsa spominska obeležja in so zelo hudi, če se kdo ne obnaša spominu na tragedijo primerno. Ne trpijo divjih voznikov, pijancev ali ljudi, ki se ne poklonijo spominu mrtvih.

Gradovi

Posebna privlačnost je grad Bouzov na začetku Češkoslovaške planote, ki ločuje

Moravsko od Slovaške. Tu je bil v obdobju »Drang nach Osten« sedež viteškega reda nemških križarjev. Leta 1939 je grad dobil v dar H. Himmler, vrhovni šef gestapa.

Vodnik po gradu je stalno poudarjal, da ni v gradu niti ene češke besede, toda vse bogastvo je pretežno ročno delo Čehov. V skupini turistov so bili tudi Nemci iz NDR. Vodnik jih je očitno diskriminiral, saj je spregovoril po nemško samo takrat, kadar je bilo treba spomniti na divjaško križarsko in nacistično preteklost gradu. Sicer je govoril samo češko, pri čemer se je trudil, da bi ga razumeli tudi mi — Jugoslovani.

Bliži Prostejova sta še dva zanimiva grada: Kromeriz in Slavkov. V bližini slednjega je, kakor je znano, potekala znana bitka med rusko-avstrijskimi in francoskimi armadami, v kateri je zmagal Napoleon. V bližini Slavkova je »Spomenik miru« s kapelo, katere posebnost so zidovi, ki nadomeščajo telefon. Obrnjena vsak v svoj kot se dva lahko pogovarjata, čeprav si besede le slišata.

V Prostejovu sem srečal sovjetskega oficirja, ki je z ženo hitel nakupovat razne tehnične in druge predmete, ki jih doma ni mogoče dobiti. Tu pa tam je mogoče srečati tudi osamljenega vojaka, morda vojaškega sluga ali najrajenca. Sicer so vojaki v glavnem v kasarnah in prihajajo le redko na spregled. Domačini so se že nekako navadili nanje. To je mogoče sklepati po tem, da se le redkokdaj ozre za njimi, kakor je to bilo takoj po njihovem prihodu, ko je bilo v pogledih domačinov veliko prezira in sovraštva.

Na meji

Meja z Avstrijo je za spoznanje še bolj zastražena, kakor je bila pred letom 1968. Na prehodu pri Mikulovu ni veliko prometa, le tu pa tam kak italijanski, avstrijski in jugoslovanski avto. Avtomobili s češkimi registracijami so bolj redki. Obmejni organi so še kar vladni in tudi pregled opravijo kar se da hitro. Naše torbe v prtljžniku jih niso preveč zanimale, pač pa so morali izstopiti potniki, da je carinik lahko prejel sedeže, če morda ne tihotapimo orožja ali kaj podobnega. V bližini carinarnice je nova, sodobna restavracija, kjer je ob prihodu na Češkoslovaško ali ko jo turisti zapuščajo mogoče posrebiti dobro moravsko »politrku«, popiti originalno plzensko pivo ali kupiti kaj za spomin. Pri tem je treba povedati, da se je češki kristal znatno podražil, zato ga tudi turisti mnogo manj kupujejo kakor prej.

Besedilo in slika: FRANCE MIHALOVČAN

S potovanja v Centralnoafriško republiko

Ljudje ob reki Ubangui

V deželi z neizmernimi bogastvi plemenitega lesa

Reka, temno rjava, vijugava in široka. Reka, ki ločuje in spaja dve deželi — Kongo in Centralno afriško republiko. Reka, ob kateri živi več plemen, med njimi tudi plemo z istim imenom, Ubangui. Živi na obeh bregovih, v dveh državah. Reka jim daje hrano. Noč in dan drsijo po njej piroge in v njih so ribiči, ki s trniki, z mrežami in ostmi lovijo ribe. Ubangui je radodarna. Ribiči se vračajo s 40 pa tudi 50-kilogramskimi bengasi (pasja riba) in s polnimi košarami makalelov, z izredno okusno belo ribo, ki ljubi predvsem pečeno rečno dno. Ubangui dela tudi številne brzice, pa spet leno upočasnji svoj tok. Izvira v dveh deželah, v Kongu in v Centralno afriški republikli. Široka je včasih 500 metrov, večkrat se razširi na cel kilometer. V deževni dobi je še večja in še bolj deroča. Ob njej so številna naselja.

Meja na reki

Zgodaj zjutraj sem se odpravil na reko. Na njej je živahno kot na najbolj prometni evropski avtomobilski cesti. Piroge se vračajo po reki navzdol, v dolgih čolnih, stesanih iz enega samega debela, prihajajo ljudje z onstran reke na obisk. Motorni čolni prevažajo prebivalce Ubanguija v naselje onstran reke, v Ozongo. To je že v drugo deželo, v Kongo Leopoldville, iz Brazavilla je pripelala ladja. Potniki se zlivajo po strmih stopnicah z reke proti pristaniški stavbi. Policist in dekle v uniformi carinika pa uradujeta kar pod košatim drevesom na bregu. Ljudje hodijo nakupovati tudi na drugo stran reke, čeprav so trgovine v Banguiju dobro založene. Toda to, kaže, je po vsem svetu enako: pri sosedu je vedno boljše kot doma. V Banguiju je več francoskega blaga, ker je bila CAR dolga desetletja francoska kolonija, kot Ubanga Chari je sodila v Francosko ekvatorialno Afriko in še danes spada v frankofonsko skupnost. Onstran pa je nekdanji Belgijski Kongo in Belgijci ga še vedno zalagajo s svojim blagom.

Dogodivščine na trgu

Postaven mlad policist se samo smehlja, ko pregleduje papirje. Tudi carinica se na ves glas šali s fantom, ki je pravkar prišel čez reko in vleče iz vseh žepov svoj nakup: nekaj stekleničk parfuma, malo plastično vazo in zavoj, iz katerega odvijte dolg kos blaga. Carinica je blago všeč. Pomeri si ga. Hoče izvedeti, komu je namenjeno. Dekletu, prizna fant. Carinica se zamenej prav iz srca. In odloči — 500 frankov za carino. Sedaj se zasmeje na ves glas še fant in išče po žepih, da bi lahko zbral potreben denar. Toda, kljub temu, da dvakrat obrne vse žepke, zbere le 400 frankov. Carinica se še bolj smeji in mu v trenutku zniža carino za 100 frankov.

„Operation Bokasso“

Moj sogovornik si je samogibno zakril z roko brzočino na obrazu in mi pojasnjeval, da se je v njegovi deželi v zadnjih letih mnogo spremenilo in se spreminja vsak dan hitreje. To je »Operation Bokasso«. To je načrt njihovega predsednika za razvoj dežele. To je graditev železniške proge do morja. Ta jih bo šele prav sezala s svetom. In to je elektrifikacija. Sedaj imajo le eno hidro in dve termo elektrarni. V njihovih rekah pa je mnogo neizkoriščene energije. V zemlji so rudna bogastva, ki jih še ne izkoriščajo, razen diamantov. CAR pa ima bogate zaloge (tako vsaj govornik podatki) urana, železa, niklja, mangana, kobalta, živega srebra in zlata, ki so ga pred leti odkopali že čez tisoč kilogramov. Mladi uradnik pa me je opozoril še na lesno bogastvo, na njihove bogate pragozdove. Imajo tudi razvojni program za svoje poljedelstvo, ki je v prejšnjih letih nazadovalo. Na več kot 150.000 hektarih so joljo bombaž, ki je njihov najbolj pomemben izvozni pridelek. Razširjajo nasade kave, okrog 13.000 ton je pridelalo na leto in večino izvozijo. Za trg gojijo še arsiade, tobak in sezam.

Predsednikov načrt razvoja pa obsega tudi obci socialni, pa tudi kulturni dvig prebivalstva. Gradijo nove ceste. Le nekaj sto kilometrov jih je bilo doslej asfaltiranih. Večina je še zdaj takih, ki v deževni dobi, vse od aprila do novembra, niso prehodne. Posebno skrb posvečajo tudi zdravstvu in predvsem še šolstvu. Zdaj že okrog 60 odstotkov otrok obiskuje šolo. To je velik napredek.

RESTAVRACIJA: V Banguiju so fantje in dekleta v slovensčini zaželeli dobrodoščilo

sem, toda nosilce sem imel kljub temu polne nič kaj prijetnega vonja po suhem mestu, ki je bilo na debelo pokrito z muhami in drugim mrčesom. Ljudje okrog mene pa so se spet smejali na ves glas. Ker sem meso hvallil, mi je trgovec zavil v časopis kar celo mlado opico in trmasto vztrajal, da jo moram kupiti in odnesti, če sem jo že poskusil. Najhujšega me je rešil le večji bankovec, s katerim sem se odkupil pri trgovcu, da ni več vztrajal, da moram tudi odnesti kupljeno blago.

Podobnih dogodivščin s trga bi lahko zapisl se dosti. Večino jih imam tudi kot corpus delicti iz starega in novega Banguija zabeleženih na filmskem traku. Posneti pa nisem mogel starega čarovnika iz plemena Baluba, ki je prišel z one strani reke z veliko zalogo čarovniških prpomokov. Razložil jih je kar po tleh na lepenci stare skatle. Ponujal je vse mogoče korenine, repse in krepelje živali, kosti in kože, posušeno drobovino in najrazličnejše rastline. Snemati se ni pustil. Bal se je, da bi njegovi talismani in amuleti s tem lahko izgubili svojo čarobno moč. Blago pa je ponujal tako preprosto, da je še meni prodal krepelje puščavskega orla, ki prinaša srečo na potovanjih, in pečico kaurov, kot univerzalni pripomoček za srečo v ljubezni.

Pesniki — plemenitaši

V Banguiju imajo tudi lepo urejen muzej, imenovan po prvem predsedniku te dežele Barthelemyju Bogandou. To je predvsem etnološki muzej z izredno zanimivim gradivom več kot 30 plemen, ki živijo v tej republikli. Tu lahko ločiš po razstavnih predmetih, komu vse pripada več kot 2 milijona prebivalcev. Ob reki Ubangui prebivajo Ubanguiji. Med njimi so najvažnejša plemena Azande, Yakoma, Banziri in Sango, katerih jezik je danes uradni jezik dežele. V zgornjem toku reke Ouaka prebivajo plemena Koto, Gribingui in Fafa, ob zgornjem toku reke Sangha pa plemeni Mandija in Pende. Na severu proti Cadu prebivata plemeni Sara in Ndele. Fertiti pa so ob Dar el Kouti.

Redkoke na črnem kontinentu so se plemena) tako preseljevala in mešala kot tudi težil v sarmem središču Afrike. To pa je povzročilo, da najdemo tu izredno zanimive in raznovrstne oblike kulture. In to vse od materialne kulture prek plesov in glasbe in izredno bogatega ustnega izročila. Stare pravljice in pete legende znajo ure in ure dolgo pripovedovati starejši pesniki. Pri plemenu Nzakara sodijo ti pesniki, ki so imeli Nzakara še svoje kralje in izredno urejeno hierarhijo, to pa je komaj nekaj desetletij nazaj, pa so pesnike pristevali med kraljeve plemenitaste.

V posebni dvorani, v enem velikih stanovanjskih naselij Banguija nam je plesna skupina Ubanguijev prikazala nekaj svojih tradicionalnih plesov. Plesali so na polni fantje in dekleta. Spremljal jih je orkester na starih glasbilih — na velikih tamtamih, na sanci (nekaki harfi), na mekamb, posebnem zvoncu, in kundi (piščali). V divjem ritmu so plesali; bili so v pisanih oblekah iz sisala in rafije. Pesem, glasba in ples. To je pri njih eno. Fant, ki mi je prevajal, mi je povedal, da govorniki ples in pesem o guguli, posebnem ekvatorialnem drevesu. To je peta pripovedka o moči, ki je skrit v sadežu gugule padel z drevesa in ga žena ni več našla. Torej je bila pesem žalostna ljubeče žene. Slišali pa smo tudi pesmi in videle ples, ki govorijo o nastanku CAR in o sedanji republikli. Toda vse to je izvirno ljudsko izročilo, kakršnega pozna ta del Afrike že dolga stoletja. To je izvirni ritem.

Pri pigmejcih v pragozdu

Centralna afriška republikla privablja že tudi prve turiste. Prizadeva si, da bi jih bilo vedno več. Nudi jim vse raznolikosti svoje dežle, značilnosti nepreglednih hribovitih savan in skrivnostni pravega ekvatorialnega pragozda. Vodijo jih gledat različne slapove pri Boali, ki so višji od Niagarskih. To je idealna dežela za lov na veliko divjad od slona, leva, geparda, leoparda, vseh vrst antilop do nilskega konja. Na svoj račun pridejo tu ribiči, ropagandirajo pa še posebej lov, lov na metulje. V jugozahodnem delu dežele, kjer prevladuje višev pragozd, so veliki metulji čudovitih barv, toda te lahko naloviš v sami okolici Banguija.

Posebna privlačnost je pragozd. Z njim sem se srečal že po nekaj desetih kilometrih vožnje iz Banguija. S skupino sodelavcev Slovenijalesa sem se napotil proti zahodu dežele. Ko nam je po nekaj des-

tih kilometrih že zmanjkalo asfalta, smo zapeljali na lepo, trdo nabito široko gozdno cesto. Savano je tu vedno bolj preraskal gozd. Naselja so se že središča, toda še vedno smo srečevali žene s koši na hrbtih in s pangami v rokah. Odhajale so na polja, ki so kar sredi gozda. Tu imajo nasade kave, banan.

Sredi poti smo naleteli tudi že na prvo družino pigmejcev. Sedeli so pred štirio-glato lesenno kolibo, pokrito s slamo. Žena je pripravljala kosilo, rezala naši zeleni podobno zelenjavo, ki jo je nato skuhala v vodi. Mož se je ukvarjal z otroki. Odrasel možki je bil visok komaj kakih 155. zena pa kakih 140 centimetrov.

Toda to so bili že civilizirani pigmeji. Prave lahko tud srečamo le globlje v pragu dežele, kakih 800 kilometrov jugozahodno od Banguija. In to bogastvo, ta plemenit les po dolgi vodni poti že roma vse do Kopa. Z njim pa prihaja tudi glas o tej daljni, zanimivi in lepi deželi v sruu Afrike.

Besedilo in sliki: DR. BORIS KUHAJ

Naša ulica

Zmanjšajmo superlative

Ljudje, te čudovite in pametne živali, so predvsem porabniki. Porabniki vsega: hrane, oblek, avtomobilov, hiš, zrak, vode, umetnosti, ljubezni...

Včasih, v tistih časih, ki jih danes označujejo starejši z »dobrimi starimi časi«, politiki s »časi izkoriščanja«, mladi pa o njih niti slišati nocoje, so imeli ljudje precej manj dela s porabo. Že res, da so se umivali in da so živali (biti so torej porabniki vode in zraka), res pa je tudi, da so dihalni in pili doma.

Potem je nekdo izumil dvočelo in ljudje so postali porabniki dvočelov. Ker so jih, že imeli, so se z njimi tudi vočili. Najprej po poteh, ki so jih morali zaradi povečane porabe koles dodatno zgraditi.

Pojavila se je večja poraba cest

Pa ne le cest. Zdalj, ko so z veličepedi (tako so kolesa sprva imenovali) ditskoma zdrveli — recimo iz Siske v Koseze, tri kilometre, pol ure — so postali tudi porabniki drugih reči. Prebivalci Most niso bili več zadovoljni s svojo vodo, hodili so jo piti pod Slišenski hrib, Siskarji pa so ob nedeljah trumoma drveli proti Mostam, kjer je bilo moč dobiti prekrasne buhtlje s česnjivo marmelado.

To je bil že turizem!

Pojavila se je konkurenca. Gostilničar iz Podbrega je nabil na pročelje napis: »Tu se dobe najboljši buhtlje!«

Trenutek, ko je z zadnjim žebrijkom pritril napis, je bil zgodovinski. Ljudje so postali porabniki reklame, potrošniki superlativov. In vse se je obrnilo na glavo.

Staro mama mi je pravila: »Včasih, ko sem bila še mlada, so bile tri žemlje za krajcar. Pa kakšne žemlje! Skoraj še enkrat večje od današnjih. Pa klobase!«

Dej je pripomnil: »Ko sem se šnil, sem si kupil blago za obleko, srednje vrste, pa imam listo obleko še danes, sukniče je skoraj nov, le hlače se zadaj malo svetijo.«

Teta je pripomnila: »Preproga, ki jo imam v dnevni sobi, je kupljena v konzumnem društvu za preprosto ljudstvo. Kar poglejte jo!«

Se bi postljal marnje starcev, pa se mi je mudilo, nisem jim mogel dovoliti, da bi bili porabniki mojega dragocenega časa. Moral sem po nakupih.

Ej, težko je danes kupovati! Potrebujes, recimo, srajco. V prvi trgovini jih imajo vsaj trideset vrst, vse pa so, po tretjini, prodajalcev in reklamnih napisov, najboljših, najlepših, najbolj moder-

ne, enostavne za prati, likati jih ni treba. Jaz se v taki množici prvovrstnega blaga težko znajdem. Zlasti še, ker si ne-kakšne superodlične srajce sploh ne četim, rad bi imel karivasto.

V drugi trgovini, ki je veleblagovnica, je še huje. V tretji, ki prodaja le srajce, pa se sploh ne znajdem.

»Rad bi karivasto srajco,« pravim.

»No, to vam pa ustrežemo. Imamo več vrst odličnih karivastih srajc. Super karo, super kroj, super blago, obstojnost, barva se ne spremeni...«

Prodajalec še kar govori, jaz pa vidim, da to ni zame. Jaz nečem take super srajce, rad bi imel navadno, tako, ki se ji rokavi nekoliko skrtijo in ki po dolgem nošenju obledi. Takih gotovo nimajo.

Pdobno je z oblekami. Povsod prodajajo tako imenitne obleke, da jih ponosi najkasneje v dveh letih, kje da bi bile kot tista dekleva iz blaga druge vrste.

Tudi babličini žemlji ni več, zdaj prodajajo vsaj deset različnih vrst kruha, petnajst vrst peciva, že narejene potice in piškote, ki so tako sprotno zažgani, kot bi bili pečeni doma — v časopisih pa beremo, da dobrega kruha ni in ni.

Ali tisti naš tapisom, ki smo ga kupili, ko smo dolgo poslušali in brali reklame. Po letu dni je postal tak, da nam ni preostalo drugega, kot da smo ga prekrili s preprogo iz konzumnega društva.

Sprašujem se, kako to, da dandanašnji povsod izdelujejo le prvovrstne in odlične reči. Celu vodo rešamirajo in trdijo, da je ena boljša od druge, da o zraku in raznoraznih pogledih na morja, jezera in gore ne govorim, saj so, po prespekih, nepogrešljiva.

Po svoje pa je tudi lepa biti porabnik. Porabnik je sredi življenja, aktiven je, niti trenutka predaha si ne more privoščiti.

Kupi si, recimo, čevlje. Prvovrstna, srednja, drugačni ni. In ugotovi — pod pritiskom reklame — da nima k čevljem ustreznih hlač. Kupi si hlače.

»Kaj pa srajca?« mu pravijo.

Tako lep ne more sedeti doma. Mora ven, postati mora porabnik kina, gostiše. In že malo na izlete pomisli.

Zdalj pa nova oprema: ena za hrabe, ena za na morje, ena jesenska, ena zimska, dve poletni (človek se znoji), nekaj prehodnega za pomlad, pa za dopoldne, za popoldne, zvečer, za slavnostne priložnosti... Porabe ni ne konca ne kraja.

Zal pa je porabnik tudi porabno blago. Na delovnem mestu, kjer si priskrbi potrebno sredstva, in pri dobaviteljih, ki mu ta porabna sredstva pulijo iz žepa.

To jim uspeva s superlativi. Mislim, da bi bilo treba superlative zmanjšati.

EVGEN JURIC

REKA V UBANGUI: Izvira v dveh deželah in je polna rib.

Tovornjak - orjak

Japonska tovarna Hitachi je nedavno izdelala največje vozilo za prevoz tovorov po cesti. Prazen tovornjak-orjak tehta 439 ton, v celoti je dolg (s prikolico) 62 metrov, visok pa 5,6 metrov. Tovornjak ima 160 (sto šestdeset!) koles in lahko prevaža tovor težak 500 ton. Namenjen je predvsem za prevoz transformatorjev, generatorjev in druge težje opreme.

SCIENCE & VIE

Pacifisti na pokopališčih

Skupina nemških študentov in študentk je prišla preživljati tri tedne svojih poletnih počitnic na francoska vojaška pokopališča. Četudi zatrjujejo, da pripadajo protivojnimi, pacifističnim gibanjem, so se na teh pokopališčih spravili na očuvanje vojaškega sijaja: urejujejo in čistijo grobove in nagrobne kamne nemških vojakov, ki so padli na tujem, v osvobodilnih vojnah. Da bi spomin le znal dovolj glasno opozarjati...

L'EUROPEO

Rečna vojna

Argentinci z zaskrbljenostjo spremljajo gradnjo velikih elektrarn v Braziliji

Temnopolti brazilski padalec odločno zakorači prek meja Latinske Amerike in obstane s svojim orjaškim škornjem sredi argentinskega ozemlja. To je bila pred tedni naslovna stran enega največjih tednikov iz Buenos Airesa. »Primer Plan«. Naslov: »Brazilski grožnja«. Na sedmih straneh članka, tele besede: »Nihče bi ne verjel, da potrebuje Brazilija življenjski prostor. In vendar izvaja zavojevalno politiko«.

Se lani bi se omenjeni naslov zdel v Argentini neokusna šala. Danes pa v njem odseva zaskrbljujoča stvarnost: čudezna rast brazilskega velikanca, Brazilija pokriva polovico Južne Amerike. V njej je 40 odstotkov vseh južnoameriških bogastev in prebivalstva. Vsa moč ji leži kot na dlan. In tako se nenadoma vojakom, ki vladajo Argentini, zazdijo imperalistične težnje Brazilije nevarnejše od revolucionarnih dejavnosti Kubancev in njihovih prijateljev...

»Brazilski imperalizem«, ki plaši Argentino, ima pred sabo v glavnem en sam cilj: reke. To so velikanske reke, med največjimi na svetu, katerih sila bo tja do konca tega stoletja pomagala ustvariti na južnoameriški celini veliko industrijo. Prvi strah se je pojavil pred desetletji: da bi postal razvojni Sao Paula, so Brazilci leta 1960 sklenili zgraditi onjaški hidroenergetski sistem Urubupungá na reki Paraná. Ko ga bodo leta 1974 zgradili, bo proizvajal

L'EXPRESS

Neodvisni francoski tednik, ki izhaja v Parizu z naklado kakih 380.000 izvodov; v njem so nekod sodelovali številni vidni predstavniki kulturnega in političnega življenja Francije.

4,6 milijona kilovatov, kar je dvakrat več kot Asuan. V Argentini so vojaški takoj za gnali preplah: »Brazilski projekt bo snizal vodo v reki Paraná za dva metra ter bo tako prizadel plovido do Buenos Airesa.« Kajli 3.300 km dolga Paraná izvira v Bra-

Grozeči dim

Najnovejši poročili o škodljivosti kajenja iz Velike Britanije in ZDA

Nosečnica, ki pokadi dnevno po deset cigaret, ima dosti več izgledov, da bo izgubila svojega otroka — bodisi je prej, preden se rodi, bodisi v prvih štirih mesecih po rojstvu — kot tista mati, ki ne kadi. Če otrok preživi, je dosti več izgledov, da bo otrok tiste matere, ki je v času nosečnosti kadila, v času šolanja zaostajal za svojimi vrstniki tako v učenju branja kot v socialnem prilagajanju, kot pa otrok matere, ki ni kadila.

To so najbolj presenetljiva odkritja o škodljivih vplivih kajenja iz dveh najnovejših poročil: eno je zdal glavni zdravnik ZDA (»Zdravstvene posledice kajenja«,

Ženske v francoski vojski

Nedavno so v Franciji imenovali prvo žensko za direktorico vojaškega inštituta. Ime ji je Genéviève le Cneur, specialista prve klase (v Franciji ta naziv odgovarja činu kapetana), od prvega avgusta naprej pa poveljuje vojaški šoli v Dieppu. Danes 51-letna Genéviève je prežvela pol svojega življenja na bojiščih in po uradih glavnega štaba. Pri 23 letih, ko se je bližala koncu druge svetovne vojne, je vstopila v pomožne ženske enote, ki jih je v Londonu ustanovil general de Gaulle. Med let. 1947 in 1958, v času zadnjih francoskih kolonialnih vojn, je bila najprej v Indokini, potem pa v Alžiriji. Zaradi svoje hladnokrvnosti pri

Panorama

Italijanski tednik, ki ga izdaja v Milanu založnik Mandadori; izhajati je začel leta 1962, z naklado kakih 100.000 izvodov, objavlja aktualne dogodke, na nekotiko bolj senzacionalistično obarvan način.

Tonkinu je dobila križ za vojaške zasluge, nacionalni red za zasluge in križec legije časti. V vojaški šoli v Dieppu pa bo zdaj imela na skrbi vzgojo prvih prostovoljnih nacionalne ženske vojaške službe.

Francija je dobila prostovoljno vojaško službo po dolgi seriji zakonskih predlogov, ki jih je parlament nenehno zavracal. Leta 1968 so predlagali celo obvezen vojaški rok za ženske, povsem podoben moškemu, pa so odločno nasprotovale tako ženske tradicionalni nazor, ki so menile, da je prva naloga žensk materinstvo, kot tudi napredne ženske, za katere je orožje izraz moške agresivnosti.

Tako so zdaj prišli do tega, da bodo poskusno uvedli prostovoljne ženske oddelke, ki jih bo vzgajala vojaška šola v Dieppu. Kandidatke morajo biti stare od 18 do 27 let, neporočene ali pa vdove in ločenke brez otrok, moralno neoporečne. Služile bodo po 12 mesecev, vendar bodo ta rok preklnili v primeru poroke, nosečnosti, težkih poškodb ipd. Za zdaj bodo v Dieppu sprejeli samo 160 prostovoljk, kasneje pa francoski obrambni minister predvideva ustano-vitev novih šol za ženske nacionalno vojaško službo. Če bo kapitanica Genéviève le imela dovolj uspeha.

zili, steče preko Argentine in se z reko Uruguay združijo v La Platu, ki se v 200 km širokem ustju izliva v Atlantski ocean.

Argentina je nato predložila skupno načrt razvoja. Aprila 1969 je petero držav — Argentina, Bolivija, Brazilija, Paragvaj in Urugvaj — podpisalo v mestu Brasilia sporazum o bazenu La Plata. Ta bazen pokriva 3,2 milijona kvadratnih kilometrov, kar je tretjina Evrope.

Tu tečejo tri velike reke: Paragvaj, Paraná in Urugvaj. Tu živi 80 milijonov ljudi, od tega je več kot polovica Brazilcev. Področje je bogato z železom, z manganovo rudo in energetski viri. Sanjajo že o tem, da bo to nastalo »super Porurje« leta 2000. Potrebno je samo zgraditi hidrocentrale.

Toda kaj hitro se pojavijo navzkrižja. Brazilci v naglici kopicijo svoje projekte in se pri tem ne posvetujejo s svojimi partnerji, ki jim oditajo zavlačevanje. Brazilski predsednik Emílio Garrastazu Médici nato iznenada, 7. julija letos, sporočil, da bodo na reki Paraná zgradili še drugo elektrarno, večjo od prve. Nahačala se bo pri Sete Quedas, nedaleč od meje s Paragvajem, in bo leta 1980 proizvajala 15 milijonov kilovatov, kar je več kot vsa zdajšnja brazilska proizvodnja. V načrtu pa je že tudi tretja elektrarna, pri Umarami, ki naj bi proizvajala 10 milijonov kilovatov.

Prilagodna konferenca o bazenu La Plata bo leta 1972 v Montevideu. Dotlej pa bo srečna vojna, ki ločuje dva južnoameriška velikanca, že lahko prekipevala čez rob.

Poročilo ministrstva za zdravstvo 1971), drugo pa Angleško kraljevsko zdravniško društvo (»Kajenje in zdravje danes« Poročila Kraljevskega društva zdravnikov). Ti dve poročili, ki temeljita na nenehnih zdravstvenih raziskavah po vsem svetu, vsebujejo nekaj sila neugodnih ugotovitev za strastne kadilce:

Cigarete so največji povzročitelj čedalje bolj naraščajočih smrtnih primerov zaradi kroničnega bronhitisa in vnetja dihal v Združenih državah: leta 1949 so zaradi teh obolenj zabeležili 2,1 smrtnih primerov na 100.000 prebivalcev, leta 1967 pa že 12,9 primerov. Kadilec, ki pokadi dnevno po dva zavojčka cigaret, ima 18-krat več izgledov, da poveča te številke, kot pa nekadilec.

Pred kadilcem o'garet stoji trikrat večja nevarnost, da bo oboel na sru, ker zaradi kajenja srce naporneje deluje. Kajenje prav tako povzroča napačenje maščobe v krvi. Zdravniki že dolgo vedo, da prihaja zaradi tega do arterioskleroze, zapletosti žil, kar pogosto privede do srčnih obolenj.

Smrtnost zaradi pljučnega raka je pri ženskah porasla v zadnjih 40 letih za 400 odstotkov in za 1700 odstotkov pri moških. Leta 1970 je za pljučnim rakom umrlo takih 60.000 Američanov, česar govorijo ne bi bilo, ko ne bi toliko reklamiral cigarete.

Zdi se, da kadilci tudi prej obolijo za čirum na želodcu, za nekaterimi oblikami slepote in za gingivitisom — vnetjem dlesni, zaradi katerega lahko pride do izpadanja zob.

Najbolj pretresljiv del teh zadnjih dveh poročil o škodljivosti kajenja pa je dolgotrajna raziskava o 40.500 britanskih zdravnikih in njihovih kadilskih navadah. Raziskava se je začela leta 1951 in polovico vseh zdravnikov-strastnih kadilcev, ki so v njej sodelovali, so potem v Walesu umrli. Medtem ko je v Angliji in Walesu umrlo med let. 1951 in 1965 za pljučnim rakom sedem odstotkov vseh ljudi, starih od 35 do 64 let, je bilo med zdravniki 31 odstotkov smrtnih primerov. In med zdravniki, ki so prenehali kaditi, je nevarnost obolenja za pljučni rakom padla v direktnem razmerju s časom, ki je potekal od tedaj, ko so kajenje opustili. Ta britanski eksperiment

Reader's Digest

Najbolj ameriški tednik z naklado 17.586.000 izvodov; objavlja najzanimivejši izbor iz ameriškega tiska, z najrazličnejših, predvsem poljudno znanstvenih področij.

oditno zavrata tudi zadnje trditve nekaterih pristaev kajenja, da obstaja nekakšna skidna osebnost, ki je že sama po sebi bolj nagnjena k temu, da oboli za pljučnim rakom. Če bi bilo to res, potem opustitev kajenja ne bi imela nobenih učinkov za nevarnost smrti.

Ameriške ženske

Nemški novinar Erik von Kuenelt — Leddih razglablja v »Die Welt« o novem valu emancipacije v ZDA, ki po njegovem izhaja iz globoke odtujenosti med obema spoloma. Američani ne ljubijo svojih žen, je njegova prva ugotovitev. Zato žensko »Women's Liberation Front« ni tako paradoksalno kot ga vidi tujec. V povprečju živijo ženske v ZDA osem do devet let dalj od moških, veliko je vdov s kopico denarja, pri vsem tem pa so ženske v ZDA še v veliki večini, z volilnimi glasovi bi torej zlahka »preobrile« državo. Toda temu ni tako. V praksi je samo majhen del Američank radikalno usmerjen. Pri sklepanju zakonskih zvez je še vedno glavno vodilo romantika (seks in ekolo), zelo redko se pojavljajo zakoni iz finančnih razlogov, samo izjemoma pa se sklepajo zakoni na podlagi prijateljstva — od tod tudi visok odstotek ločitve.

DIE WELT

Nov vikinški duh

Na Švedskem se je v zadnjem času pojavilo novo mladinsko nasilno gibanje: to so raggari, neorasisti, ki obujajo vikinški duh. Spreobrniti hočejo skandinavsko družbo s svojo zahtevo radikalnega povratka k naravi. Raggari postajajo čedalje agresivnejši, vse več je napadov na turiste in domače prebivalstvo. Oblasti, ki so se zdale, da bodo mladi preveč porušili javni mir, so raggarjem nedavno podarile grad v Tegerhagen, nekaj desetnih kilometrov, ven iz Stockholma, ki je bil že sto let nenaseljen. Tu so smeli početi, kar so hoteli. Potem pa je grad zgorel. Kdo ga je zažgal, še zdale ne vedo. Zdal raggari spet sejejo strah po ulicah Stockholma. Na sliki: goreči grad, ki so ga oblasti podarile raggarjem.

L'Espresso

Protest „Črnih pasov“

Gibanje belih žensk se bori za pravice črnskega prebivalstva v Južni Afriki

Kakih 30 lahko oblečenih belih žensk z žalnimi črnimi pasovi stoji mirno s protestnimi plakati v rokah sredi najhujše zime, ki ta čas vlada v Južni Afriki. To je spet nov 24-urni protest na glavni ulici v Johannesburgu. Fotografije teh žensk so objavili časopisi, ima jih v rokah tudi varnostna policija, ki nenehno skrbno bedi nad tem ženskim gibanjem.

Mnoge med njim: so mlade matere, nekatere so srednjih let, le nekaj jih je starejših. Na mrazu stoijo brez toplih oblečih in brez hrane in tako protestirajo proti temu, da morajo nekateri ljudje v Južni Afriki prebiti zimo brez hrane in brez tople obleke.

Te ženske pripadajo gibanju »Črni pasov«, ki se bori za človečanske in državljanske pravice. To je ena redkih levih organizacij v Južni Afriki, ki nasprotuje vladini mu ravnanju z nebelim prebivalstvom v tej deželi.

Članice gibanja so samo bele ženske, ki jih je prek 2.000. Dolgih 17 let že nasprotujejo zakonom in politikam, ki jih vodi vladajoča Nacionalna stranka, vendar le z malo uspehov. Protest »Črnih pasov« je v tej deželi, kjer so od nekdanj grobo dušili vsakršno javno nasprotovanje oblastem in kjer gledajo na demonstrante kot na hudice, nekakšna nenehna »fronta« za demokratizacijo, kot pravi predsednica gibanja Jean Sinclair.

Jean Sinclair je organizirala prvo demonstracijo kakih 3.000 belih žensk leta 1955. Tedaj je ustavila žensko obrambo ustavnih pravic, s kasnejšim imenom »Črni pasov«, zaradi žalnih črnih pasov, ki so jih demonstrantke začele nositi.

Sinclairova pravi: Sprva smo mislile, da bomo spremenile zgodovino Južne Afrike. V tem sicer niso uspeli, so pa postale zelo pomembne del njene zgodovine. Ko je začela, je morala skrbeti za vzgojo petih otrok. Zdal so že vsi zrasi in odšli od doma, razen ene hčerke, Sheene, ki skupaj z materjo deluje v gibanju »Črnih pasov«.

Najpomembnejše delo »Črnih pasov« je pomoč črnskemu prebivalstvu, ki je zatirano zaradi politike rasnega razlikovanja. »Črni pasov« imajo svoje »posvetovalnice«

v vseh večjih centrih, kamor izganjajo afriško prebivalstvo. Vse črnce so namreč preselili na določena področja, kjer lahko živijo in delajo. Ne morejo pa se zaposliti, če nimajo posebnega »potnega lista«. Lani so kaznovali prek 932.000 Afričanov, ki niso imeli s sabo takšnega »potnega lista«.

»Me pomagamo tem ubogim ljudem, da razumejo, kaj počno z njimi«, pravi Sinclairova. »Naše posvetovalnice so vsak dan polne. Med temi ljudmi vlada strahotna revščina in trpljenje. Srce se mi trgga, ko vidim kakšno jokajočo mater z otrokom na prsih, ki jo skupaj z njenim možem izganjajo v poseben črnski rezervat.«

Gibanje »Črnih pasov« se je nedavno obrnilo na južnoafriški parlament z nekakšno »žensko listino«, ki se glasi: »Vsaka ženska ima pravico živeti s svojim možem ves čas njunega zakona. Vsaka ženska ima pravico živeti s svojimi otroci, jih varovati in zanje skrbeti. Vsaka ženska ima pravico do svobodne vzgoje za svoje otroke...«

Sinclairova pravi: »To ni lista za splošne ženske pravice. To je zahteva za osnovne človečanske pravice, ki jih afriške žene v Južni Afriki nimajo.« Sinclairova pravi, da bodo »Črni pasov« nadaljevali s svojim imenavnim navkljub bojazni, da bi lahko vlada nekega dne to gibanje prepovedala.

INTERNATIONAL Herald Tribune

Nekdanja evropska izdaja ameriškega dnevnika New York Herald Tribune; zdaj izhaja samostojno kot dnevnik v angleškem jeziku v Parizu, z naklado 130.000 izvodov, v njem pa objavljajo najzanimivejše članke iz dveh ameriških dnevnikov: The New York Times (naklada 977.000) in The Washington Post (naklada 502.000).

Dežela stoletnih korenin

Nagornji Karabah je eden izmed najlepših delov sovjetske republike Azerbejdžanske.

V Nagorno-Karabaški avtonomni oblasti, ki ima 150.000 prebivalcev, živi 185 stoletnikov.

V čem je skrivnost dolgega življenja, pripovedujejo sami stari ljudje: ljubezen do dela in do zemlje, delo na svežem zraku, hrana, ki jo sestavljajo predvsem sadje, zelenjava in razna zelišča, stroge življenjske navade in prav nobenega alkohola. Mnogi med temi stari niso nikoli v svojem življenju jemali tablete ali kakšna druga zdravila in le redko se oglašijo pri zdravniku za zdravniško pomoč. Vendar pa jih prav vse zdravniško nadzorujejo.

Sovjetska Azerbejdžanska republika ima na sploh absolutni svetovni rekord v številu stoletnikov: na vsak milijon prebivalcev jih je 840. V Franciji jih je na primer 7, v Veliki Britaniji 6 in na Japonskem 2 na milijon prebivalcev.

ООНРАВААА

Dnevnik, ki izhaja v Moskvi kot glasilo centralnega komiteja KP Sovjetske zveze, z naklado kakih 6.700.000 izvodov; list je ustanovil leta 1912 V. I. Lenin.